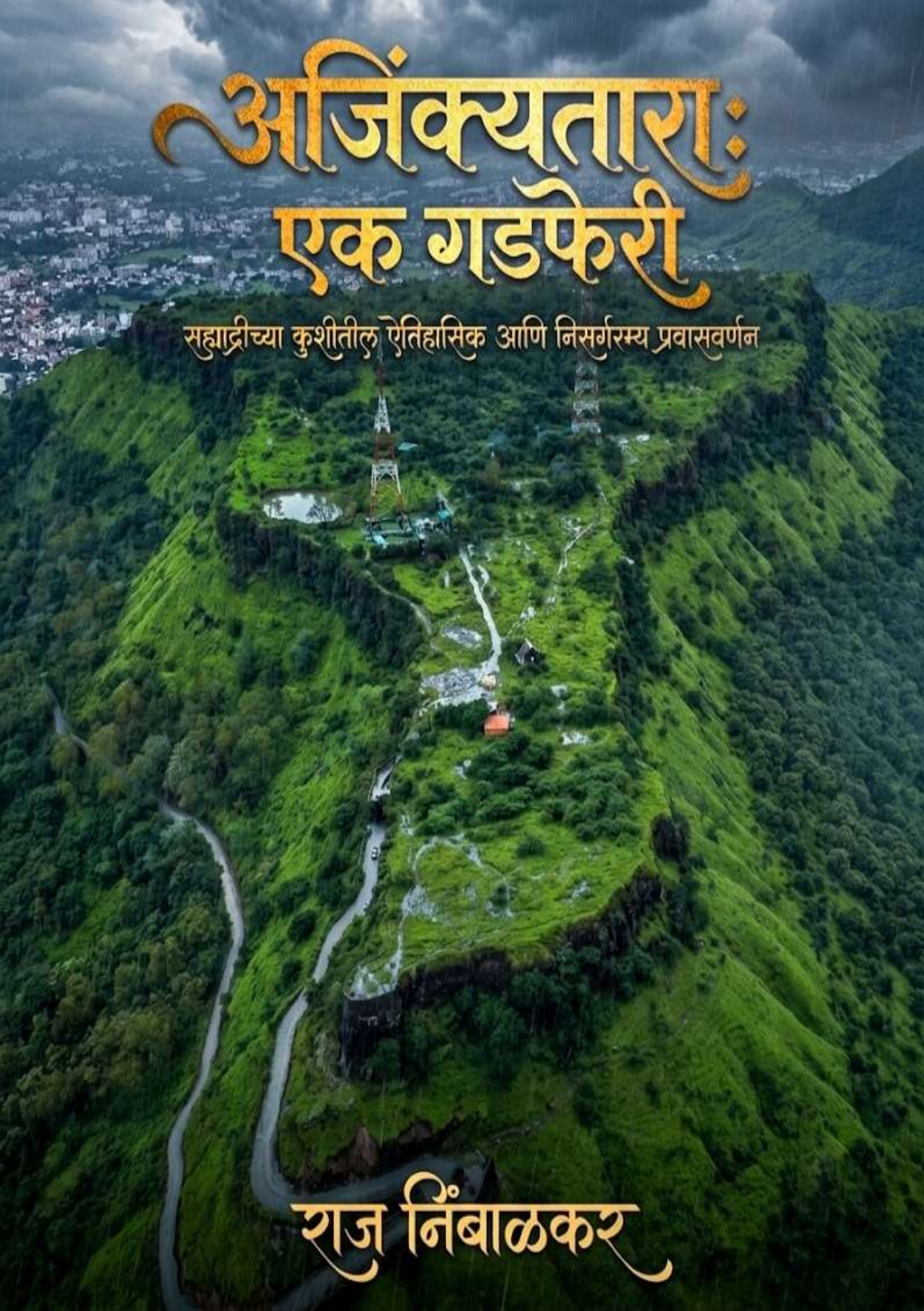
अजिंक्यतारा:
एक गडफेरी
सह्याद्रीच्या कुशीतील ऐतिहासिक आणि निसर्गरम्य प्रवासवर्णन
राज निंबाळकर

ई साहित्य प्रतिष्ठान

सादर करत आहे

अजिंक्यतारा:
एक गडफेरी

राज निंबाळकर

अजिंक्यतारा:
एक गडफेरी

लेखक: राज निंबाळकर
पत्ता: आदर्की खुर्द, ता. फलटण, जि. सातारा
मोबाईल: 7350672410
ईमेल: rajnimbalkar2812@gmail.com

मुखपृष्ठ- राज निंबाळकर

या पुस्तकातील लेखनाचे सर्व हक्क लेखकाकडे सुरक्षित असून पुस्तकाचे किंवा त्यातील अंशाचे पुनर्मुद्रण वा नाट्य, चित्रपट किंवा इतर रुपांतर करण्यासाठी लेखकाची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे. तसे न केल्यास कायदेशीर कारवाई (दंड व तुरुंगवास) होऊ शकते.

This declaration is as per the Copyright Act 1957 read with Sections 43 and 66 of the IT Act 2000. Copyright protection in India is available for any literary, dramatic, musical, sound recording and artistic work. The Copyright Act 1957 provides for registration of such works. Although an author's copyright in a work is recognised even without registration. Infringement of copyright entitles the owner to remedies of injunction, damages and accounts.

प्रकाशक :- ई साहित्य प्रतिष्ठान

www.esahity.com
esahity@gmail.com
Whatsapp- 9987737237
(विनामूल्य ईपुस्तकांसाठी फ़क्त नाव गाव कळवा)
प्रकाशन : १४ ऑगस्ट २०२६

छापिल प्रत खासगी वितरणासाठी उपलब्ध
देणगी मूल्य- रु. २५०/- फक्त
(१००% रक्कम लेखकाकडे छपाईचा खर्च म्हणून जाईल.)
(संपर्क- राज निंबाळकर - 7350672410

©esahity Pratishthan®2026

- विनामूल्य वितरणासाठी उपलब्ध.
- आपले वाचून झाल्यावर आपण हे फ़ॉरवर्ड करू शकता.
- हे ई पुस्तक वेबसाईटवर ठेवण्यापुर्वी किंवा

वाचनाव्यतिरिक्त कोणताही वापर करण्यापुर्वी ई-साहित्य प्रतिष्ठानची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे.

अजिंक्यतारा:

एक गडफेरी

राज निंबाळकर

मनोगत

माझं मनोगत...
सह्याद्रीची ओढ मला नेहमीच लागून असते. पावसाळा सुरू झाला की, मातीत मिसळणाऱ्या पहिल्या थेंबासोबतच मनाला वेध लागतात ते गड-किल्ल्यांच्या भटकंतीचे. धुक्यात हरवलेले डोंगरमाथे, हिरवागार निसर्ग आणि इतिहासाची साक्ष देत ताठ मानेने उभे असलेले बुरूज... हे सर्व पाहणं म्हणजे माझ्यासाठी जगण्याची एक वेगळीच ऊर्जा असते. याच भटकंतीच्या वेडातून साताऱ्यातील 'अजिंक्यतारा' किल्ल्यावर जाण्याचा माझा योग आला.
खरं तर ही फक्त एका दिवसाचीच ट्रिप होती. पण, या एका दिवसाने मला जे काही दिलं, ते केवळ शब्दांत किंवा फोटोंमध्ये व्यक्त करणं खूप कठीण आहे. अजिंक्यतारा हा साताऱ्याचा मानबिंदू आणि मराठा साम्राज्याचा एक महत्त्वाचा साक्षीदार! या गडावर पाऊल ठेवताच मला एक वेगळीच शांतता जाणवली. मुसळधार पावसात खुलून आलेले गडाचे सौंदर्य आणि अंगाला झोंबणारा तो गार वारा मला अक्षरशः भुरळ घालून गेला.
गडाची ती भक्कम तटबंदी, वाटेत स्वागत करणारी ती पिवळीधमक रानफुले, गडावरील पाण्याचे शांत तळे आणि तिथून दिसणारा सातारा शहराचा तो विहंगम विस्तार... हे सर्व मी माझ्या कॅमेऱ्यात कैद करत होतो. गडाला पूर्ण प्रदक्षिणा घालताना (गडफेरी करताना) प्रत्येक पाऊल मला एका नव्या विश्वात घेऊन जात होते. पण, हे सर्व अनुभवताना

कुठेतरी आतून जाणवले की, फक्त फोटो काढून ही अनुभूती पूर्ण होणार नाही. गडाच्या त्या प्रत्येक दगडाने, तिथल्या निसर्गाने आणि त्या मुसळधार पावसाने माझ्याशी जो मूक संवाद साधला, तो मला कुठेतरी लिहून काढायलाच हवा.

सुरुवातीला मनात विचार आला की, 'ही तर फक्त एकाच दिवसाची आणि एकाच गडाची ट्रिप होती, त्यावर काय पुस्तक लिहायचे?' पण, त्या एका दिवसात मी जो अजिंक्यतारा अनुभवला, तो इतका समृद्ध आणि जिवंत होता की, तो प्रवास कागदावर उतरवल्याशिवाय मला राहवेना. त्या एका दिवसाच्या अनुभवातूनच 'अजिंक्यतारा: एक गडफेरी' या पुस्तकाचा जन्म झाला.

हे पुस्तक म्हणजे कोणताही मोठा इतिहास सांगणारा किंवा संशोधनात्मक ग्रंथ नाही. तर, एका सामान्य दुर्गप्रेमीने मुसळधार पावसात अनुभवलेल्या एका सुंदर दिवसाची ही एक प्रामाणिक गोष्ट आहे. या पुस्तकातून मी तुम्हाला गडाची भौगोलिक माहिती, तिथल्या निसर्गाची वर्णने आणि काही निवडक छायाचित्रांच्या माध्यमातून माझ्या प्रवासाचा साक्षीदार बनवण्याचा एक छोटासा प्रयत्न केला आहे.

मला खात्री आहे की, जेव्हा तुम्ही या पुस्तकाची पाने वाचाल, तेव्हा तुम्हीही माझ्यासोबत त्या पावसात भिजत अजिंक्यताऱ्याची गडफेरी करत आहात, असाच अनुभव तुम्हाला येईल. साताऱ्याच्या या ऐतिहासिक वैभवाला दिलेली ही भेट आणि माझा हा शब्दबद्ध केलेला प्रवास तुम्हाला नक्कीच आवडेल, अशी आशा बाळगतो.

धन्यवाद!

— राज निंबाळकर

लेखक परिचय

- **राज निंबाळकर**

मी एक निसर्गप्रेमी, दुर्गवेडा भटका आणि छायाचित्रकार (Photographer) आहे. लहानपणापासूनच मला डोंगरदऱ्यांचे आणि महाराष्ट्रातील गड-किल्ल्यांचे विशेष आकर्षण राहिले आहे. छत्रपती शिवाजी महाराजांचा आणि मराठा साम्राज्याचा इतिहास वाचताना नेहमी वाटायचे की, ज्या मातीत हा ज्वलंत इतिहास घडला, ती माती आणि ते गडकोट आपण स्वतः जाऊन अनुभवावेत.

याच ओढीतून माझी सह्याद्रीतील भटकंती सुरू झाली.प्रत्येक ट्रेकमध्ये मला निसर्गाचे एक वेगळेच रूप पाहायला मिळते.निसर्गाची हीच मुक्त उधळण आणि गड-किल्ल्यांच्या अंगाखांद्यावरील ऐतिहासिक पाऊलखुणा माझ्या कॅमेऱ्यात कैद करणे, हा माझा सर्वात मोठा छंद आहे.

आतापर्यंत मी अनेक किल्ले अनुभवले आहेत, पण साताऱ्याचा 'अजिंक्यतारा' आणि तिथला तो मुसळधार पाऊस माझ्या कायम लक्षात राहील. या एका दिवसाच्या ट्रेकमध्ये मला जो मनमुराद आनंद मिळाला, तो फक्त माझ्यापुरता मर्यादित न ठेवता शब्दांच्या आणि छायाचित्रांच्या माध्यमातून तुमच्या सर्वांपर्यंत पोहोचवावा, या एकाच उद्देशाने मी

'अजिंक्यतारा: एक गडफेरी' हे माझे पहिले प्रवासवर्णन शब्दबद्ध केले आहे.माझी ही सह्याद्रीतील भटकंती अशीच अविरत चालू राहील, आणि यापुढील काळातही असेच नवनवीन अनुभव मी लेखणीतून तुमच्यासमोर मांडण्याचा नक्कीच प्रयत्न करेन.

माझा हा प्रवास तुम्हाला कसा वाटला,हे मला नक्की कळवा. तुमच्या प्रतिक्रियांची आणि सूचनांची मी आतुरतेने वाट पाहत आहे:

राज निंबाळकर

पत्ता: आदर्की खुर्द, ता. फलटण, जि. सातारा

मोबाईल: 7719015178

ईमेल: rajnimbalkar2812@gmail.com

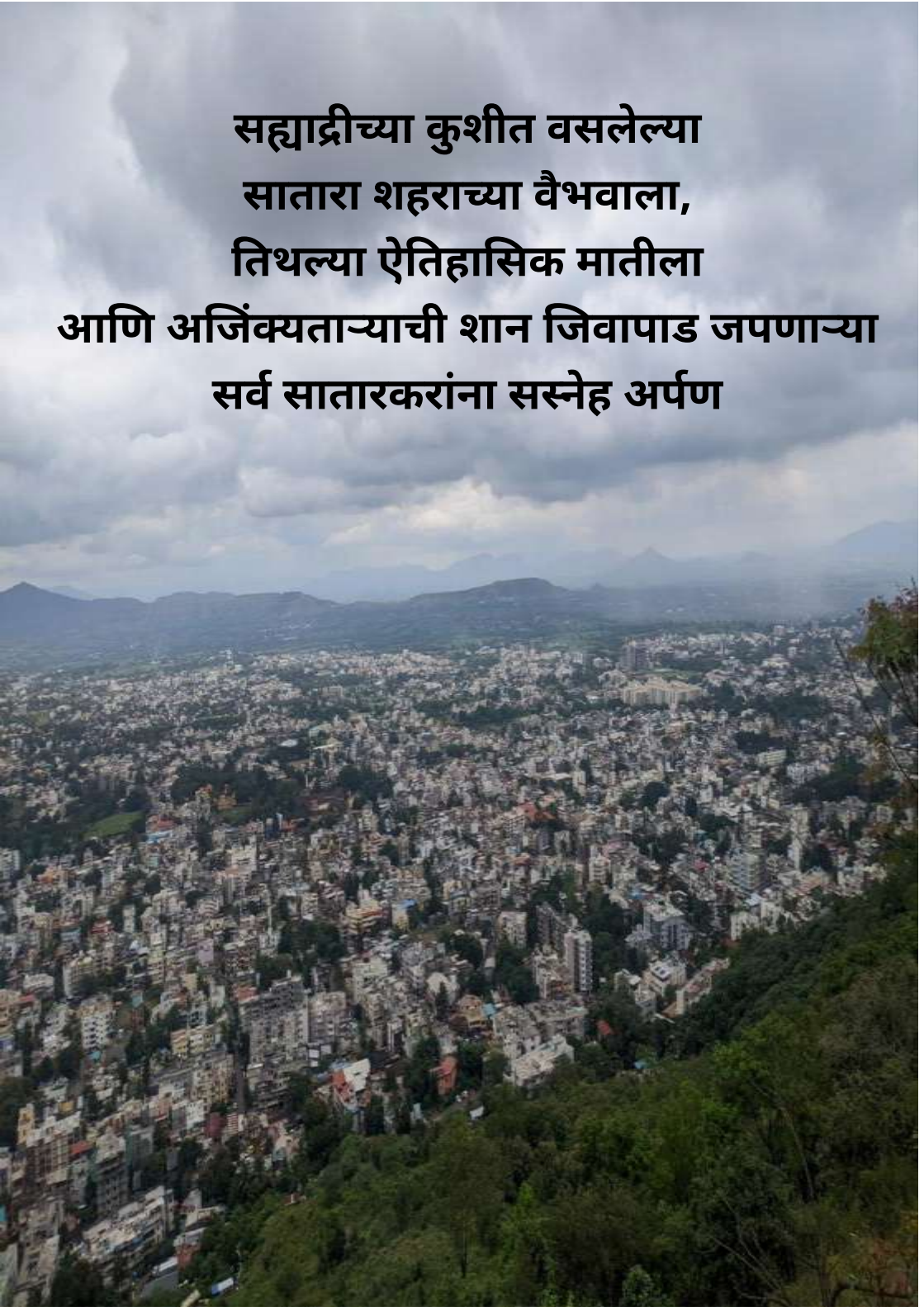
सह्याद्रीच्या कुशीत वसलेल्या
सातारा शहराच्या वैभवाला,
तिथल्या ऐतिहासिक मातीला
आणि अजिंक्यताऱ्याची शान जिवापाड जपणाऱ्या
सर्व सातारकरांना सस्नेह अर्पण

अनुक्रमणिका

१. किल्ल्याबद्दलची थोडक्यात माहिती

२. प्रवास मार्गदर्शन: अजिंक्यतारा किल्ल्यावर कसे पोहोचावे

३. माझी अजिंक्यतारा सफर: एक अविस्मरणीय पदभ्रमण

४. चार भिंती

५. किल्ल्याची वाट: निसर्गाच्या कुशीतून चढण

६. भव्य तटबंदी: गडाचे अथांग रूप

७. महाद्वाराचा आश्रय आणि पावसाच्या सरी:

८. अजिंक्यतारा किल्ल्याचे भव्य महाद्वार: प्रवेश इतिहासात!

९. पावसाच्या मिठीत हरवलेला सातारा

१०. गडावरील शांतता: श्री उत्तराभिमुखी हनुमान मंदिर

११. गडावरील एक शांत कोपरा: श्री शिव मंदिर

१२. किल्ल्यावरील 'चुना घाणा'

१३. अजिंक्यताराची राजसदर आणि वाड्याचे अवशेष

१४. अजिंक्यतारा गडाचे जलवैभव: पाण्याचे तलाव

१५. पावसाची उघडीप: साताऱ्याचा विहंगम नजराणा

१६. अजिंक्यतारा गडाची भव्य ओळख: मुख्य नामफलक

१७. मंगलाई देवी दर्शन

१८. अजिंक्यतारा गडफेरी: निसर्गरम्य वाटेवरचा प्रवास

१९. अजिंक्यतारा किल्ल्याचा ऐतिहासिक दक्षिण दरवाजा

२०. अजिंक्यतारा किल्ल्याच्या मागील बाजूने दिसणारा ऐतिहासिक सज्जनगड

२१. अजिंक्यताऱ्याचे नैसर्गिक सौंदर्य: गडावरील रानफुले

२२. गडफेरी पूर्ण

२३. परतीचा प्रवास

२४. प्रवासाची सांगता: अजिंक्यतारा माथ्यावरील एक अविस्मरणीय क्षण

१. अजिंक्यतारा किल्ला

किल्ल्याबद्दलची थोडक्यात माहिती:

१. कोणी बांधला आणि कधी तयार झाला?

अजिंक्यतारा किल्ला साधारणपणे १२ व्या शतकात बांधला गेला. हा किल्ला शिलाहार वंशातील राजा भोज (दुसरा) यांनी बांधला होता. नंतर, मराठ्यांच्या काळात या किल्ल्याचे महत्त्व वाढले.

२. उंची (Height):

हा किल्ला सह्याद्रीच्या रांगेतील अजिंक्यतारा डोंगरावर, समुद्रसपाटीपासून ३,३०० फूट उंचीवर स्थित आहे.

३. शिवाजी महाराज आणि किल्ल्याचा संबंध:
छत्रपती शिवाजी महाराजांनी इ.स. १६७३ मध्ये हा किल्ला जिंकून घेतला. (काही नोंदींनुसार १६६३ मध्ये शिवाजी महाराजांनी परळी आणि सातारा किल्ला जिंकला). शिवाजी महाराजांच्या काळात हा किल्ला मराठा साम्राज्याचा एक महत्त्वाचा भाग होता. महाराजांच्या मृत्यूनंतर हा किल्ला मुघल सम्राट औरंगजेबाने जिंकला होता, पण नंतर मराठ्यांनी तो पुन्हा मिळवला.

४. त्या काळातील महत्त्व आणि वापर:
राजधानी आणि राज्याभिषेक: हा किल्ला मराठा साम्राज्यात एक महत्त्वाचा मानबिंदू होता. १७०८ मध्ये छत्रपती शाहू महाराजांचा राज्याभिषेक याच किल्ल्यावर झाला होता. नंतर शाहू महाराजांच्या काळात सातारा ही राजधानी बनली.
कैदखाना: या किल्ल्याचा वापर कैदखाना म्हणूनही झाला आहे. महाराणी ताराबाई यांना शाहू महाराजांनी याच किल्ल्यावर कैद करून ठेवले होते.

मुघलांशी संघर्ष: औरंगजेबाने हा किल्ला जिंकल्यावर याचे नाव त्याच्या मुलाच्या नावावरून 'अझमतारा' ठेवले होते. नंतर, जेव्हा महाराणी ताराबाईंनी हा किल्ला मुघलांकडून परत जिंकला, तेव्हा त्याचे नाव बदलून 'अजिंक्यतारा' (ज्याला जिंकता येत नाही असा) ठेवण्यात आले.

२. प्रवास मार्गदर्शन: अजिंक्यतारा किल्ल्यावर कसे पोहोचावे

सातारा शहराच्या अगदी मध्यभागी असल्यामुळे अजिंक्यतारा किल्ल्यावर पोहोचणे अत्यंत सोपे आणि सोयीचे आहे. पर्यटकांसाठी सर्व प्रकारच्या वाहतुकीचे पर्याय खालीलप्रमाणे आहेत:

१. सातारा शहरापर्यंत कसे यावे? (How to reach Satara):

a. विमानमार्ग (By Air): साताऱ्याला सर्वात जवळचे विमानतळ पुणे (लोहगाव) आहे. तिथून सातारा साधारण १२० किमी अंतरावर आहे. पुण्यातून बस किंवा टॅक्सीने साताऱ्याला सहज येता येते.

b. रेल्वेमार्ग (By Train): साताऱ्याचे स्वतःचे रेल्वे स्टेशन आहे (सातारा), जे मुख्य शहरापासून साधारण ७-८ किमी अंतरावर आहे. स्टेशनवरून शहरात येण्यासाठी रिक्षा किंवा बस उपलब्ध असतात.

c. रस्तेमार्ग (By Road): सातारा हे शहर पुणे-बंगळुरू राष्ट्रीय महामार्गावर (NH-48) वसलेले आहे. त्यामुळे मुंबई, पुणे, कोल्हापूर येथून एसटी महामंडळाच्या (शिवशाही/शिवनेरी) आणि खाजगी बसेस दररोज उपलब्ध असतात.

२. सातारा शहरातून किल्ल्यावर कसे जावे? (City to the Fort):

सातारा शहरातून गडावर जाण्यासाठी दोन मुख्य पर्याय आहेत, तुम्ही तुमच्या सोयीनुसार पर्याय निवडू शकता:

पर्याय १ : वाहनाने (दुचाकी किंवा चारचाकी):

मार्ग: जे लोक ट्रेकिंग करू शकत नाहीत किंवा ज्यांच्याकडे वेळ कमी आहे, त्यांच्यासाठी गडाच्या थेट माथ्यापर्यंत डांबरी रस्ता बनवण्यात आला आहे.

कसे जावे?: साताऱ्यातील गोडोली नाका किंवा पोवई नाक्यावरून अदालत वाड्याच्या मागून जाणारा रस्ता थेट गडाच्या महाद्वारापर्यंत जातो.

वेळ: शहरातून गडावर गाडीने पोहोचायला जेमतेम १५ ते २० मिनिटे लागतात. गडावर वाहने उभी करण्यासाठी पुरेशी जागा (Parking) उपलब्ध आहे.

पर्याय २ : पायी किंवा ट्रेकिंग (पायऱ्यांचा मार्ग)

मार्ग: जे लोक ट्रेकिंगची आवड जोपासतात आणि ज्यांना जुन्या मार्गाने गडावर जायचे आहे, त्यांच्यासाठी पायऱ्यांचा मार्ग उत्तम आहे.

कसे जावे?: अदालत वाड्याच्या जवळून गडावर जाण्यासाठी पायऱ्या सुरू होतात. हा मार्ग अत्यंत सुरक्षित आणि सोपा (Easy grade) आहे. साताऱ्यातील अनेक नागरिक दररोज सकाळी या मार्गाने 'मॉर्निंग वॉक'साठी येतात.

वेळ: पायी गडावर पोहोचण्यासाठी साधारण ३० ते ४५ मिनिटे लागतात.

३. माझी अजिंक्यतारा सफर: एक अविस्मरणीय पदभ्रमण

प्रवासाची सुरुवात:

अजिंक्यतारा किल्ल्याचे नुसते फोटो पाहण्यापेक्षा, तो स्वतःच्या डोळ्यांनी आणि पावलांनी अनुभवावा, असा विचार माझ्या मनात आला. गाडीने थेट गडावर जाण्याचा सोपा मार्ग होताच, पण मला खऱ्या अर्थाने ट्रेकिंगचा आनंद घ्यायचा होता. त्यामुळे मी अगोदर चार भिंती बघत पुढे त्याच मार्गाने गडावर पायी जाण्याचा निर्णय घेतला. पाठीवर सॅक आणि मनात शिवरायांच्या इतिहासाची ओढ घेऊन माझा हा पायी प्रवास सुरू झाला.

माझ्या अजिंक्यतारा किल्ल्याच्या प्रवासाची सुरुवात अगदी वेगळ्या, अनपेक्षित आणि तितक्याच अविस्मरणीय वातावरणात झाली. साधारणपणे ट्रेकिंगला किंवा गडावर जाणारी लोकं पहाटेची किंवा अगदी सकाळची वेळ निवडतात. पण माझ्या या प्रवासाची सुरुवात मात्र सकाळी बरोबर ११ वाजता झाली. आणि ११ वाजले असूनही आकाशात सूर्याचा मागमूसही नव्हता, कारण संपूर्ण साताऱ्यावर आणि अजिंक्यतारावर पावसाळी ढगांनी दाटी केली होती. माझा हा पायी चालत जाण्याचा निर्णय आणि त्या वेळेचे ते भारावून टाकणारे हवामान, या सर्व गोष्टींनी प्रवासाची सुरुवातच एका वेगळ्या उंचीवर नेऊन ठेवली.

एरवी उन्हाळ्याच्या किंवा हिवाळ्याच्या दिवसांत या वेळेला कडक ऊन पडायला सुरुवात होते. पण आजचा दिवस पूर्णपणे वेगळा होता. आकाशात राखाडी आणि काळ्याकुट्ट ढगांची प्रचंड गर्दी झाली होती. आजूबाजूला एक विलक्षण असा गारवा पसरला होता. वाऱ्याचा वेगही थोडा वाढला होता आणि हवेत पावसाची स्पष्ट चाहूल जाणवत होती. मधूनच पावसाची एखादी हलकीशी भुरभुर अंगावर पडत होती आणि या सगळ्यामुळे साताऱ्याचे वातावरण कमालीचे आल्हाददायक झाले होते.

गडाच्या पायथ्याशी उभे राहिल्यावर माझ्यासमोर तो नागमोडी वळणांचा रस्ता अगदी वरपर्यंत गेलेला दिसत होता. इथून अनेक दुचाकी आणि चारचाकी गाड्या भुरकन वर जाताना मी पाहत होतो. गाडीने गेलो असतो, तर काही मिनिटांतच गडावर पोहोचलो असतो. पण आज मला तो मोह अजिबात नव्हता. या ढगाळ आणि पावसाळी वातावरणात निसर्गाचा खरा आनंद घ्यायचा असेल, तर पायी चालण्याला दुसरा कोणताही पर्याय नव्हता. मी पायातले शूज घट्ट बांधले, पाठीवरची सॅक सावरली आणि एक दीर्घ श्वास घेऊन माझ्या या पायी प्रवासाला खऱ्या अर्थाने सुरुवात केली.

जसजसा मी पहिला टप्पा आणि पहिली काही वळणे पार करत वर चढू लागलो, तसतशी माझ्या श्वासांची गती थोडी वाढली. शरीरात थोडी उष्णता निर्माण झाली, पण हवेत इतका छान गारवा होता आणि पावसाचे ढग इतके दाटून आले होते की, मला घामाचा किंवा थकव्याचा अजिबात त्रास जाणवला नाही. उलट, जसा मी वर जात होतो, तसतसा माझा उत्साह अधिकच वाढत होता.
प्रत्येक वळणावर जेव्हा मी थांबून वर आकाशाकडे पाहत होतो, तेव्हा ते

पावसाळी ढग जणू अजिंक्यताराच्या माथ्याला स्पर्श करत आहेत, असे वाटत होते. या ढगाळ वातावरणामुळे मला उन्हाचा काहीच त्रास झाला नाही. माझ्या प्रवासाची ही सुरुवात केवळ एक डोंगर चढण्याची सुरुवात नव्हती, तर ती स्वतःला या अथांग निसर्गाशी आणि त्या पावसाळी ढगांशी जोडण्याची एक सुंदर प्रक्रिया होती. अकरा वाजता सुरू झालेली माझी ही पायी सफर, त्या ढगाळ वातावरणामुळे आणि पावसाच्या हलक्या थेंबांमुळे खऱ्या अर्थाने एक संस्मरणीय सुरुवात ठरली!

साताऱ्याचे विलोभनीय रूप:

थोड्या उंचीवर पोहोचल्यावर मी वळून मागे पाहिले आणि क्षणभर माझा सगळा थकवा कुठल्या कुठे पळून गेला. माझ्या कॅमेऱ्यात मी जे दृश्य कैद केले, ते शब्दांत सांगणे कठीण आहे. संपूर्ण ऐतिहासिक सातारा शहर माझ्या पायाखाली पसरले होते. डोंगराच्या हिरव्यागार उताराला लागून सुरू झालेली मानवी वस्ती आणि त्यामागे अस्पष्ट दिसणाऱ्या सह्याद्रीच्या निळ्या डोंगररांगा! निसर्ग आणि काँक्रिटच्या शहराचा असा सुरेख संगम इथूनच पाहायला मिळतो. वाटेत थांबून असे विलोभनीय फोटो काढत आणि इथल्या शांत वाऱ्याचा अनुभव घेत माझी पावले हळूहळू पुढील दिशेने सरकत होती.

अजिंक्यतारा किल्ल्यावर जाताना, तुम्ही पायऱ्यांच्या मार्गाने जा किंवा गाडीच्या रस्त्याने, प्रत्येक वळणावर साताऱ्याचे एक वेगळे आणि अधिक विस्तीर्ण रूप तुमच्या समोर उलगडत जाते. जसजसे आपण उंचावर जातो, तसतसा शहराचा विस्तार आणि सभोवतालच्या डोंगररांगांचा

कॅनव्हास अधिक मोठा होत जातो. हा नजराणा इतका मनमोहक असतो की, गडावर चढण्याचा सगळा थकवा वाटेतच कुठेतरी हरवून जातो.

४. चार भिंती:

अजिंक्यतारा किल्ल्याच्या माझ्या पायी प्रवासाची सुरुवात करताना, वाटेत लागणारे 'चार भिंती' हे स्मारक माझ्यासाठी केवळ एक प्रेक्षणीय स्थळ नव्हते, तर ती एक अशी जागा होती जिथे मी खऱ्या अर्थाने इतिहासाच्या प्रेरणेला स्पर्श केला. या स्मारकाबद्दलची माझी भावना आणि तिथली माहिती मी अशा प्रकारे अनुभवली:

त्या भिंतींमागील शौर्याची गाथा:

जेव्हा मी या स्मारकाच्या आवारात प्रवेश केला, तेव्हा मला जाणवले की हे केवळ एक दगडी बांधकाम नाही. १८५७ च्या स्वातंत्र्यलढ्यात ज्या

वीरांनी साताऱ्याच्या भूमीवरून इंग्रजांविरुद्ध आवाज उठवला आणि ज्यांना त्यानंतर फासावर चढवण्यात आले, त्या हुतात्म्यांच्या बलिदानाची आठवण म्हणजे ‘चार भिंती’. या स्मारकात पाऊल ठेवताच, त्या वीरांच्या त्यागाची एक लकेर माझ्या मनातून गेली.इतिहासाच्या पुस्तकात वाचलेल्या घटना, हे स्मारक समोर पाहून अधिक जिवंत झाल्यासारख्या वाटत होत्या.

स्मारकाचे स्वरूप आणि त्यावेळची शांतता:
या स्मारकाची रचना चौकोनी (चार भिंतींची) असल्याने याला 'चार भिंती' असे नाव पडले आहे. त्या ढगाळ वातावरणात, पावसाच्या हलक्या सरींनी भिजलेले हे स्मारक अतिशय शांत आणि गंभीर दिसत होते. त्या स्मारकाच्या तटबंदीवर उभे राहून जेव्हा मी सभोवताली पाहिले, तेव्हा साताऱ्याचे ते नैसर्गिक सौंदर्य आणि त्या स्मारकाची ऐतिहासिक व्याप्ती यांचा एक सुंदर मेळ मला जाणवला. इथे येणाऱ्या पर्यटकांची धावपळ असली, तरी स्मारकाच्या आत मात्र एक वेगळीच शांतता अनुभवायला मिळते, जी प्रवासाची सुरुवात करण्यापूर्वी मनाला एकाग्र करायला मदत करते.

एक प्रेरणादायी अनुभव:

माझ्या प्रवासाची सुरुवात करताना या स्मारकाला नतमस्तक होणे, हा माझ्यासाठी एक महत्त्वाचा निर्णय होता. गडावर चढण्याचे श्रम आणि कष्टाची तयारी करत असताना, ज्यांनी देशासाठी स्वतःचे प्राण अर्पण केले, त्यांच्या स्मृतींना वंदन करणे ही एक मोठी प्रेरणा ठरली. त्या हुतात्म्यांचा संघर्ष आठवला की, माझ्या पायी चालण्यातील थकवा नगण्य वाटू लागला. हे स्मारक म्हणजे आजही साताऱ्यातील प्रत्येक नागरिकासाठी अभिमानाची आणि देशप्रेमाची जागा आहे, हे मला तिथल्या वातावरणावरून प्रकर्षाने जाणवले.

प्रवासाचा एक अविभाज्य भाग:

मी जेव्हा साताऱ्याला येतो किंवा अजिंक्यतारा चढतो, तेव्हा या स्मारकाला भेट दिल्याशिवाय माझा प्रवास पूर्ण होत नाही. इतिहासाची ही 'चार भिंतीं'मध्ये बंदिस्त असलेली गाथा, आजही त्या परिसरात तितक्याच तीव्रतेने जाणवते. पाऊस, ढगाळ आकाश आणि त्या वातावरणात मिसळलेला इतिहासाचा सुगंध, यामुळे माझ्या प्रवासाची ही पहिली पायरी मला खूप काही देऊन गेली. जर कोणाला खऱ्या अर्थाने इतिहासाचा अनुभव घ्यायचा असेल, तर या स्मारकात काही वेळ शांतपणे बसणे, हा एक सर्वोत्तम मार्ग आहे.

थोडक्यात सांगायचे तर, ‘चार भिंती’ हे स्मारक साताऱ्याच्या इतिहासाचे एक मूक पण जिवंत साक्षीदार आहे. गडावर जाण्यापूर्वी या स्मारकाला दिलेली भेट ही माझ्या मनाला आणि विचारांना एक नवी दिशा देऊन गेली.

आज इथे उभे राहिल्यावर, या स्तंभावर कोरलेली रंगो बापूजी गुप्ते आणि इतर शूरवीरांची नावे वाचताना एक वेगळीच ऊर्जा जाणवते. इथूनच समोर दिसणारा अजिंक्यतारा किल्ला जणू आपल्याला पुढच्या प्रवासासाठी खुणावत असतो.

आजच्या घडीला चार भिंती हा केवळ एक ऐतिहासिक वारसा नसून साताऱ्यातील एक सुंदर 'पर्यटन पॉईंट' आहे.
इथे पोहोचण्यासाठी सुंदर पायऱ्यांचा मार्ग बनवला आहे. टेकडीवरून संपूर्ण सातारा शहराचे विहंगम दृश्य, तसेच यवतेश्वरचा डोंगर आणि अजिंक्यतारा किल्ल्याची रांग अतिशय स्पष्ट दिसते.

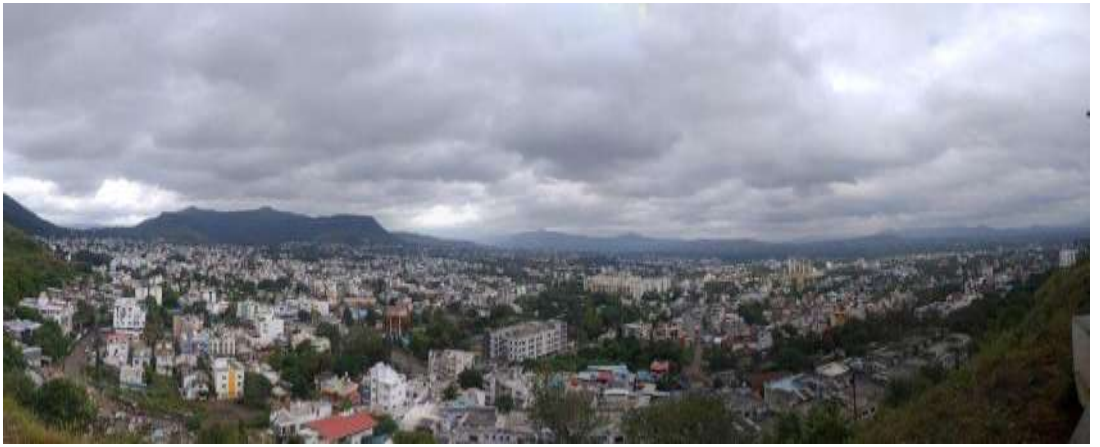

निसर्ग आणि इतिहासाचा सुरेख संगम:

चार भिंती वरून दिसणारा अजिंक्यतारा: एकांत आणि भव्यतेचा सुरेख संगम

जेव्हा मी 'चार भिंती'च्या परिसरात पोहोचलो, तेव्हा तिथे असलेली शांतता आणि एकांत मनाला खूप सुखावून गेला. सहसा पर्यटकांची वर्दळ असणाऱ्या या ठिकाणी आज गर्दी नव्हती, त्यामुळे निसर्गाशी संवाद साधणं अधिक सोपं झालं होतं. तिथून वर पाहिल्यावर अजिंक्यतारा किल्ल्याचं जे भव्य रूप नजरेस पडतं, ते वर्णन करायला शब्द अपुरे पडतील.

एकांत आणि निवांतपणाची अनुभूती:
गडाच्या पायथ्याशी असलेल्या ‘चार भिंती’च्या परिसरातून जेव्हा मी वरच्या दिशेला पाहिलं, तेव्हा तिथे असणारा एकांत मला अधिक जवळून जाणवला. अजिंक्यतारा किल्ल्याचा परिसर हा तसा मोठा आणि विस्तीर्ण आहे. तिथे वरती किंवा खाली गर्दी नसल्यामुळे, तो किल्ला जणू काही फक्त माझ्यासाठीच तिथं उभा आहे, असा भास होत होता. त्या शांततेत फक्त वाऱ्याचा आवाज आणि पक्षांची किलबिलाट ऐकू येत होती. असा निवांत क्षण अनुभवणं हे माझ्यासाठी या प्रवासातलं सगळ्यात मोठं सुख होतं. गर्दी नसल्याचा फायदा असा झाला की, मी त्या अवाढव्य किल्ल्याकडे तासभर नुसतं एकटक बघत राहू शकलो, कोणताही गोंधळ किंवा घाई नसताना.

पावसाळी ढगांत हरवलेला भव्य अजिंक्यतारा:
ढगाळ आणि पावसाळी वातावरणामुळे अजिंक्यताराचं सौंदर्य अधिकच खुलून दिसतं. ‘चार भिंती’वरून किल्ल्याकडे पाहताना तो डोंगर पूर्णपणे पावसाच्या रंगात न्हाऊन निघालेला होता. ढगांची एखादी रांग गडाच्या तटबंदीला स्पर्श करून हळूच पुढे निघून जाते, हे पाहणं खूपच विलोभनीय होतं. किल्ल्याचे बुरूज, त्याचं ते अथांग पठार आणि डोंगराचा तो राकटपणा, ढगांच्या धुक्यातून डोकावताना एखाद्या रहस्यमय स्वप्नासारखा वाटत होता. त्या राखाडी रंगाच्या आकाशात किल्ल्याचा गडद काळा पाषाण इतका ठळक दिसत होता की, डोळे तिथून हटवण्याची इच्छाच होत नव्हती.

किल्ल्याच्या विशालतेचे दर्शन:
किल्ल्याकडे पाहताना त्याची उंची आणि व्याप्ती पूर्णपणे जाणवते. हा किल्ला केवळ एक डोंगर नसून ती एक सुरक्षित तटबंदी आहे, जिने शतकानुशतके साताऱ्याचे रक्षण केलं आहे. त्या किल्ल्याची भव्यता पाहून मनात एक प्रकारची भीती आणि आदर दोन्ही दाटून आले होते.

मनाला दिलेली एक शांत साद:
जेव्हा तुम्ही एकांतात अजिंक्यतारा सारख्या भव्य किल्ल्याकडे पाहता, तेव्हा तुमच्या मनातले सर्व विचार शांत होतात. मला आठवतंय, तिथल्या त्या शांत वातावरणात उभा राहून मी फक्त त्या गडाच्या भव्यतेत हरवून गेलो होतो. तो किल्ला मला जणू काही शांतपणे साद घालत होता, आणि मला त्याची ओढ अधिकच जाणवू लागली. जिथे तुम्ही स्वतःला आणि त्या निसर्गाला खऱ्या अर्थाने अनुभवू शकता. तो एकांत मला गडावर चढण्यासाठी नवी ऊर्जा देऊन गेला.
चार भिंती वरून घेतलेलं हे दर्शन माझ्यासाठी केवळ डोळ्यांना सुखावणारे दृश्य नव्हते , तर ती एक अशी ऊर्जा होती, जिने माझ्या या पायी प्रवासाची वाट अधिक सोपी केली. पावसाचा तो गारवा, हवेत असलेला मातीचा सुगंध आणि समोर उभा असलेला तो अजेय अजिंक्यतारा... हे सगळं अनुभवण्यासाठी एकदातरी किल्ल्याला नक्कीच भेट द्यावी.

५. किल्ल्याची वाट: निसर्गाच्या कुशीतून चढण

‘चार भिंती’ स्मारकाच्या ऐतिहासिक वास्तूला निरोप देऊन, माझी पावले आता समोरच दिसत असलेल्या अजिंक्यतारा किल्ल्याकडे वळली. गडावर जाणारा तो नागमोडी आणि प्रशस्त सिमेंटचा रस्ता मला खुणावत होता. आजूबाजूला घनदाट झाडी, काळ्या ढगांची दाटलेली गर्दी आणि पावसामुळे आणखीनच ताजी वाटणारी हिरवळ यांमुळे हा रस्ता अतिशय नयनरम्य दिसत होता.

या घाटरस्त्याने चालताना प्रत्येक वळणावर निसर्गाचे एक वेगळेच रूप समोर येत होते. शांतपणे संथ गतीने चालत, आजूबाजूच्या दऱ्या आणि झाडी अनुभवत मी पुढे जात होतो. गाडीच्या प्रवासापेक्षा चालत जाण्यातील जी मजा असते, ती मला या वाटेवर पदोपदा जाणवत होती. सिमेंट रस्त्यावरील ही चढण चढताना दमछाक होत असली, तरी अंगाला स्पर्शून जाणारा गार वारा तो थकवा क्षणात पळवून लावत होता.

६. भव्य तटबंदी: गडाचे अथांग रूप

अखेर, निसर्गाच्या कुशीतून आणि त्या नागमोडी रस्त्यावरून प्रवास करत, साधारण ३० मिनिटांच्या वाटचालीनंतर मी अजिंक्यताऱ्याच्या भव्य 'महादरवाजा'च्या पायथ्याशी, म्हणजेच अगदी खाली येऊन पोहोचलो. इथून वर पाहताना डोळ्यांत भरते ती गडाची अथांग तटबंदी! काळ्याकभिन्न पाषाणात उभारलेली ही तटबंदी आणि तिचा तो भव्य विस्तार पाहून खऱ्या अर्थाने अंगावर काटा आला आणि मनामध्ये एक वेगळाच थरार निर्माण झाला.

समोरच आकाशाकडे झेपावणारा एक भक्कम बुरूज ताठ मानेने उभा असलेला दिसत होता. शेकडो वर्षे ऊन, वारा आणि मुसळधार पावसाचे तडाखे सहन करूनही हा बुरूज आणि ही तटबंदी थोडीही डळमळीत झालेली नाही, हे पाहून आपल्या पूर्वजांच्या वास्तुकलेचे आणि दूरदृष्टीचे मोठे कौतुक वाटले.

हा किल्ला 'अजिंक्य' का मानला जात असावा, याची प्रचिती या तटबंदीकडे नुसते पाहिल्यावरच येते. गडाच्या या कड्यावरून शत्रूला वर चढून येणे किती कठीण, किंबहुना अशक्यच असेल, याची कल्पना आपण खाली उभे राहून सहज करू शकतो.

या तटबंदीच्या सावलीत उभे राहिल्यावर इतिहासाची पाने आपोआप डोळ्यांसमोर उलगडू लागतात. कधीकाळी याच तटबंदीवरून शिवरायांच्या किंवा शाहू महाराजांच्या मावळ्यांनी या स्वराज्यासाठी खडा पहारा दिला असेल, हा विचारच अंगात वीरश्री संचारतो. हा भव्य नजारा कॅमेऱ्यात कैद करताना मन मात्र कधी एकदा तो 'महादरवाजा' पार करून गडाच्या आत प्रवेश करतोय, यासाठी आतुर झाले होते. आता

येथून पुढची वाट थेट गडाच्या मुख्य प्रवेशद्वाराकडे म्हणजेच महादरवाजाकडे जाणारी होती...

बुरुजांच्या वरच्या बाजूला असलेल्या त्या उंच सुळक्यासारख्या रचनेमुळे किल्ला नैसर्गिकरित्या किती सुरक्षित होता, याची प्रचिती येते. गडाच्या टोकावर फडकावणारा ध्वज आणि हे बुरुज पाहून मनात छत्रपती शिवाजी महाराज आणि मराठा मावळ्यांच्या शौर्याच्या कथा जाग्या होतात.
गडावर चढताना जेव्हा तुम्ही या बुरुजांच्या अगदी खालच्या बाजूला पोहोचता, तेव्हा खालून वर बुरुजाचा फोटो घेतल्यास तो अधिक भव्य आणि 'पॉवरफुल' दिसतो. माझ्या या प्रवासात, या बुरुजांनी मला जणू 'गड आला पण सिंह गेला' सारख्या इतिहासातील अनेक आठवणींची साक्ष दिली.

७. महाद्वाराचा आश्रय आणि पावसाच्या सरी:

एक थरारक अनुभव:
गडाच्या वाटेवर मी असतानाच अचानक निसर्गाचा मूड बदलला. आकाश काळ्याकुट्ट ढगांनी भरून गेले आणि पावसाच्या हलक्या सरी सुरू झाल्या. गडाची चढण आणि त्यात पावसाचा जोर वाढण्याची शक्यता, यामुळे मी अधिकच सावध झालो. माझ्या सफरीचा हा क्षण अतिशय थरारक होता—एकीकडे निसर्गाचे रौद्र रूप तर दुसरीकडे गडाचे ध्येय!
वेळेवर मिळालेला निवारा:
पावसाचा जोर वाढण्याआधी, मी वेगाने पावले उचलली आणि नशिबाने

बरोबर त्याच वेळी मी अजिंक्यतारा किल्ल्याच्या मुख्य महाद्वारापाशी पोहोचलो. जसा मी महाद्वाराच्या सुरक्षित छायेखाली उभा राहिलो, तसा पावसानेही जोर धरला. महाद्वाराच्या विशाल भिंतींनी जणू मला त्या पावसापासून वाचवण्यासाठी साद घातली होती.

महाद्वारापाशी उभे राहून पावसाने न्हाऊन निघणारे ते दृश्य अनुभवणे ही एक वेगळीच अनुभूती होती. खालच्या बाजूला असलेल्या दरीतून आणि शहराच्या वस्तीतून वाफेसारखे धुरके वर येत होते. ढगांच्या सावल्यांमुळे सातारा शहराचे रूप क्षणोक्षणी बदलत होते. अशा वातावरणात गडाच्या महाद्वाराचा तो ऐतिहासिक दरवाजा पाहून, त्या काळातील सैनिकांची आणि मावळ्यांची जिद्द किती मोठी असेल, याचा विचार मनात आला.

पावसाची रिपरिप आणि किल्ल्याची शांतता, या वातावरणाने माझ्या सफरीला एका वेगळ्याच उंचीवर नेऊन ठेवले होते. त्या पावसातही माझा कॅमेरा शांत बसला नव्हता; त्याने त्या निसर्गाच्या साठवणुकीतील अनेक फोटो आपल्यात टिपून घेतले होते.

८. अजिंक्यतारा किल्ल्याचे भव्य महाद्वार: प्रवेश इतिहासात!

प्रवेश इतिहासात:

पावसाच्या काही सरी अंगावर झेलत, अखेर मी गडाच्या मुख्य महाद्वारासमोर उभा होतो. हे महाद्वार पाहूनच किल्ल्याचे 'अजिंक्य' असणे सार्थ वाटते. आजही या महाद्वाराची बांधणी इतकी भक्कम आणि

भव्य आहे की, ती पाहून कोणाचेही मस्तक आदराने नमल्याशिवाय राहत नाही.

महाद्वाराची वास्तुकला:

या महाद्वाराचे वैशिष्ट्य म्हणजे याची भव्य दगडी कमान आणि दोन्ही बाजूंना असलेले भक्कम बुरुज. हे प्रवेशद्वार सरळ रचनेचे असून, याच्या रचनेतील शिस्त आणि मजबुती वाखाणण्याजोगी आहे. बुरुजांवर कोरलेली नक्षी आणि वरच्या बाजूला मानाने फडकावणारा भगवा ध्वज, हे दृश्य डोळ्यांत साठवण्यासारखे आहे.

शाही स्वागताची ऐतिहासिक वाट:
शिवकाळात आणि पेशवेकाळात याच महाद्वारातून छत्रपतींचे आणि त्यांच्या मावळ्यांचे शाही स्वागत होत असे. या दरवाजाच्या भक्कम दगडी भिंती आणि विशाल कमान आजही मराठा साम्राज्याच्या वैभवाची साक्ष देत उभी आहे. दरवाजाच्या चौकटीवरून आत जाताना तत्कालीन स्थापत्यशास्त्राची भव्यता डोळ्यांसमोर उभी राहते. गडाची खरी सुरक्षा आणि सामर्थ्य याच महाद्वारामध्ये सामावलेले आहे, याची जाणीव येथे पाऊल ठेवताच होते.

अनुभूती:
जेव्हा मी या महाद्वारातून आत प्रवेश केला, तेव्हा जणू काही मी एका वेगळ्याच कालखंडात पाऊल ठेवले. या दगडांच्या भिंतींना जणू काही महाराजांच्या काळातील तोफांचे आवाज, घोड्यांच्या टापा आणि मावळ्यांच्या 'जय भवानी, जय शिवाजी'च्या गर्जना अजूनही ठाऊक असाव्यात असे वाटते. इथे पोहचल्यावर गडावर चढण्याचा सगळा थकवा नाहीसा झाला आणि मनामध्ये एक अनपेक्षित उत्साहाची लाट निर्माण झाली.

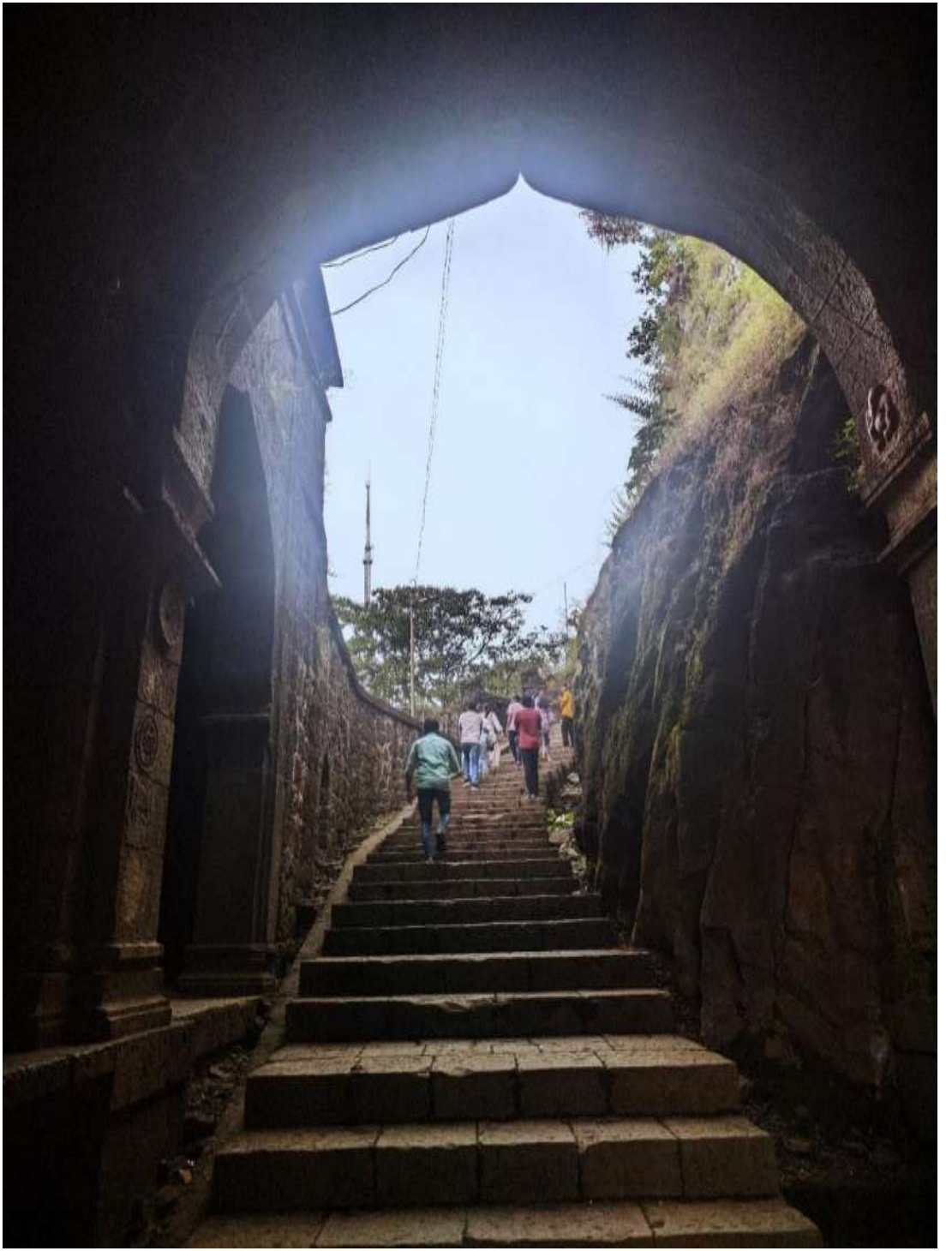

गडावरील भगवा ध्वज: स्वराज्याचा अभिमान

छायाचित्र: अजिंक्यतारा किल्ल्याच्या माथ्यावर अभिमानाने फडकावणारा भगवा ध्वज.

अभिमानाचे प्रतीक:

गडावर पोहोचल्यावर सर्वात आधी नजरेस पडतो तो म्हणजे उंचावर फडकावणारा भगवा ध्वज. हा भगवा ध्वज पाहून प्रत्येक शिवभक्ताच्या मनात एक अनामिक ऊर्जा निर्माण होते. हा ध्वज केवळ एक चिन्ह नाही, तर तो मराठा साम्राज्याने गाजवलेल्या शौर्याची आणि स्वराज्याच्या संकल्पनेची आठवण करून देतो.

भगव्याचे महत्त्व:
छत्रपती शिवाजी महाराजांनी स्वराज्याची स्थापना करताना 'भगवा ध्वज' स्वीकारला, जो त्यागाचे, धैर्याचे आणि न्यायाचे प्रतीक मानला जातो. अजिंक्यतारा किल्ल्याच्या माथ्यावर हा ध्वज पाहून, गडाच्या आजूबाजूला असलेल्या त्या प्राचीन दगडांनाही जणू काही आपण पुन्हा जिवंत आहोत, असा भास होतो. हा ध्वज गडाच्या तटबंदीवरून साताऱ्याच्या संपूर्ण परिसरावर जणू काही 'रक्षक' म्हणून नजर ठेवून आहे, असे वाटते.
पायी चालत, पावसाच्या सरी झेलत जेव्हा मी या ध्वजाच्या सावलीत पोहोचलो, तेव्हा मला माझ्या या प्रवासाची खरी सार्थकता जाणवली. हा ध्वज वाऱ्यावर जेव्हा लहरू लागतो, तेव्हा जणू काही तो स्वराज्याच्या इतिहासाच्या गाथा गात असतो.

ध्वजस्तंभाच्या या सर्वोच्च ठिकाणावरून संपूर्ण सातारा शहराचा आणि आजूबाजूच्या विस्तीर्ण दऱ्याखोऱ्यांचा नयनरम्य देखावा पाहायला मिळतो. एकीकडे सह्याद्रीचे रौद्र रूप आणि दुसरीकडे वाऱ्यावर डौलाने फडकणारा भगवा, हे दृश्य कोणत्याही शिवभक्ताच्या डोळ्यांचे पारणे फेडणारे असते. गडावर येणारा प्रत्येक ट्रेकर आणि पर्यटक या ध्वजासमोर नतमस्तक झाल्याशिवाय आणि 'छत्रपती शिवाजी महाराज की जय' अशी गर्जना केल्याशिवाय पुढे जात नाही. इथली शांतता आणि ध्वजाची सळसळ प्रवासाचा सगळा शिणवटा दूर करते.

९. पावसाच्या मिठीत हरवलेला सातारा

निसर्गाची किमया:

अजिंक्यतारा किल्ल्याच्या उंचीवरून जेव्हा मी खाली पाहिले, तेव्हा संपूर्ण सातारा शहर पावसाच्या मिठीत हरवलेले दिसले. पावसाचे काळेकुट्ट ढग आणि धुक्याची चादर यांनी शहराला पूर्णपणे वेढून टाकले होते. खालची वस्ती, रस्ते आणि इमारती या सगळ्यावर एक धूसर पडदा पसरला होता. निसर्गाचे हे रूप इतके विलोभनीय होते की, जणू काही साक्षात ढग जमिनीवर उतरले असावेत!

या वातावरणात हवेत एक विशिष्ट ओलावा आणि थंडावा होता, ज्याने किल्ल्यावरचा माझा हा प्रवास अधिकच स्मरणीय केला.

१०. गडावरील शांतता: श्री उत्तराभिमुखी हनुमान मंदिर

मंदिराची अनुभूती:

गडाच्या खडतर चढणीनंतर आणि पावसाच्या काही सरी झेलल्यानंतर, जेव्हा मी 'श्री उत्तराभिमुखी हनुमान मंदिरात' पाऊल ठेवले, तेव्हा तिथे एक वेगळीच शांतता अनुभवता आली. गडाच्या कोलाहलापासून दूर असलेल्या या मंदिरात मनाला एक अद्भूत शांतता मिळते. उत्तराभिमुख असलेल्या हनुमानाची ही मूर्ती गडाच्या संरक्षणाची जणू खात्रीच देते.

मंदिरातील वातावरण:

मंदिराची साधी पण प्रसन्न रचना मनाला भावते. आत गेल्यावर मारुतीरायांची मूर्ती पाहता क्षणी सर्व थकवा कुठल्या कुठे निघून जातो. मंदिराच्या भिंतीवर असलेल्या सुविचार आणि माहितीमुळे तिथे एक सकारात्मक ऊर्जा जाणवते. पायऱ्यांची ती लांब वाट चढून आल्यावर, मंदिरात मिळणारी ही शांतता खऱ्या अर्थाने 'बक्षीस' वाटते.

उत्तराभिमुखी हनुमानाचे महत्त्व:
या मंदिराचे सर्वात मोठे वैशिष्ट्य म्हणजे येथील हनुमानाची मूर्ती 'उत्तराभिमुख' (उत्तर दिशेकडे तोंड असलेली) आहे. धार्मिक आणि ऐतिहासिक दृष्टीने उत्तराभिमुखी हनुमानाचे रूप अत्यंत शुभ, शक्ती देणारे आणि संकटमोचक मानले जाते. इतिहासाच्या काळातही गडाचे आणि साताऱ्याचे रक्षण करण्यासाठी या दक्षिणमुखी बुरुजाच्या जवळ असलेल्या उत्तराभिमुखी हनुमानाची स्थापना करण्यात आली होती. मूर्तीकडे पाहताना असे वाटते की, हनुमान राय स्वतः ताठ मानेने उभे राहून आजही या अजिंक्यतारा किल्ल्याचे आणि संपूर्ण सातारा शहराचे रक्षण करत आहेत.

गडाच्या ईतर भागातील कोलाहलापासून आणि पर्यटकांच्या गर्दीपासून दूर, निसर्गाच्या कुशीत विसावलेल्या या मंदिरात पाऊल टाकताच एक अत्यंत पवित्र आणि अद्भुत शांतता अनुभवायला मिळते.
फोटोत दिसणारा हा भव्य, उघडा आणि स्वच्छ सभामंडप मनाला वेगळाच विसावा देतो. मंदिराच्या खांबांमधून येणारा तो गार वारा आणि आजूबाजूला पसरलेली शांतता यामुळे येथे काही वेळ डोळे मिटून शांत बसावेसे वाटते.

एका अर्थपूर्ण प्रवासाची जोड:
अजिंक्यतारा किल्ल्यावर येणाऱ्या अनेक पर्यटकांची ही एक आवडीची जागा आहे. गडाच्या गडद इतिहासामध्ये आणि नैसर्गिक सौंदर्याच्या सोबतीला, हे मंदिर एक आध्यात्मिक शांततेचा अनुभव देते. इथे क्षणभर थांबून, मारुतीरायांचे दर्शन घेऊन पुढील भ्रमंतीसाठी लागणारी ताकद पुन्हा एकदा संचयित करता येते.

११. गडावरील एक शांत कोपरा: श्री शिव मंदिर

मंदिराचे स्वरूप आणि पावसातली अनुभूती:
गडाच्या परिसरात अनेक छोटी-मोठी मंदिरे आहेत, ज्यापैकी हे एक अत्यंत प्रसन्न शिव मंदिर आहे. मी जेव्हा तिथे पोहोचलो, तेव्हा पावसाच्या सरींनी या परिसराचे रूपच बदलून टाकले होते. मंदिराच्या भोवतीच्या मोकळ्या जागेत साचलेले पावसाचे पाणी एखाद्या आरशासारखे चमकत होते, ज्यात मंदिराचे प्रतिबिंब स्पष्टपणे दिसत होते.

सह्याद्रीच्या रांगांमध्ये आणि महाराष्ट्रातील जवळपास प्रत्येक गडकिल्ल्यावर महादेवाचे स्थान हमखास पाहायला मिळतेच. छत्रपती शिवराय आणि शिवभक्ती यांचे एक अद्वैत नाते राहिले आहे. मंदिराचे स्वरूप अत्यंत साधे आणि कौलारू असले, तरी त्याच्या गाभाऱ्यातून मिळणारी सकारात्मक ऊर्जा शब्दांत न सांगता येणारी आहे. निसर्गाने स्वतःच जणू या साचलेल्या पावसाच्या पाण्याच्या रूपाने महादेवाला जलाभिषेक घातला होता, असा भास हे दृश्य पाहून होत होता.

'ओम नमः शिवाय' चा जप मनातल्या मनात करत आणि ती अलौकिक शांतता स्वतःमध्ये साठवून मी गडावरील माझ्या पुढील प्रवासासाठी आणि नवीन वाटा शोधण्यासाठी पुढे निघालो..

१२. किल्ल्यावरील 'चुना घाणा': प्राचीन स्थापत्यशास्त्राचा आधार

गडावर भ्रमंती करत असताना मला जमिनीवर एक मोठी गोलाकार दगडी रचना दिसली, ज्याला स्थानिक भाषेत 'चुना घाणा' (Lime Mill) म्हटले जाते. हे केवळ एक दगडी वर्तुळ नसून, गड उभारणीत वापरल्या जाणाऱ्या प्राचीन तंत्रज्ञानाचा हा एक उत्तम नमुना आहे.

हा घाणा नेमका काय होता?

चुना तयार करण्याची प्रक्रिया: गड-किल्ल्यांवरील तटबंदी, वाडे, आणि पाण्याची टाकी बांधण्यासाठी जो चुना (Lime) वापरला जायचा, तो

इथेच तयार केला जात असे.
रचना: या गोलाकार रचनेत एका मोठ्या लाकडी किंवा दगडी लाटाचा (Wheel) वापर करून चुना दळला जात असे. बैल किंवा माणसांच्या मदतीने हा लाटा गोलाकार फिरवला जाई, ज्यामुळे चुनखडीचा भुगा होऊन त्याचा उत्कृष्ट 'मोर्टार' (बांधकामासाठीचा डिंक) तयार व्हायचा.
इतिहासाची साक्ष: हा घाणा आजही शाबूत आहे, हेच सांगते की शिवकालीन बांधकामे किती मजबूत होती. हा चुना आणि त्यासोबत गुळ, शिसे व इतर नैसर्गिक घटकांचे मिश्रण वापरून उभारलेली तटबंदी आजही हजारो वर्षांनंतरही भक्कम उभी आहे.

माझा अनुभव:
आज ही जागा शांत असली, तरी कल्पना करा की एकेकाळी इथे किती वर्दळ असेल! दगड फोडण्याचा आवाज आणि चुनखडी दळण्याचे काम करणारे ते मावळे, या सगळ्या दृश्यांची ही जागा मूक साक्षीदार आहे. गडाच्या इतिहासाकडे पाहताना हा 'चुना घाणा' मला तंत्रज्ञानाची प्रगती आणि आपल्या पूर्वजांची कल्पकता यांची आठवण करून देणारा एक महत्त्वाचा दुवा वाटला.

१३. अजिंक्यताराची राजसदर आणि वाड्याचे अवशेष

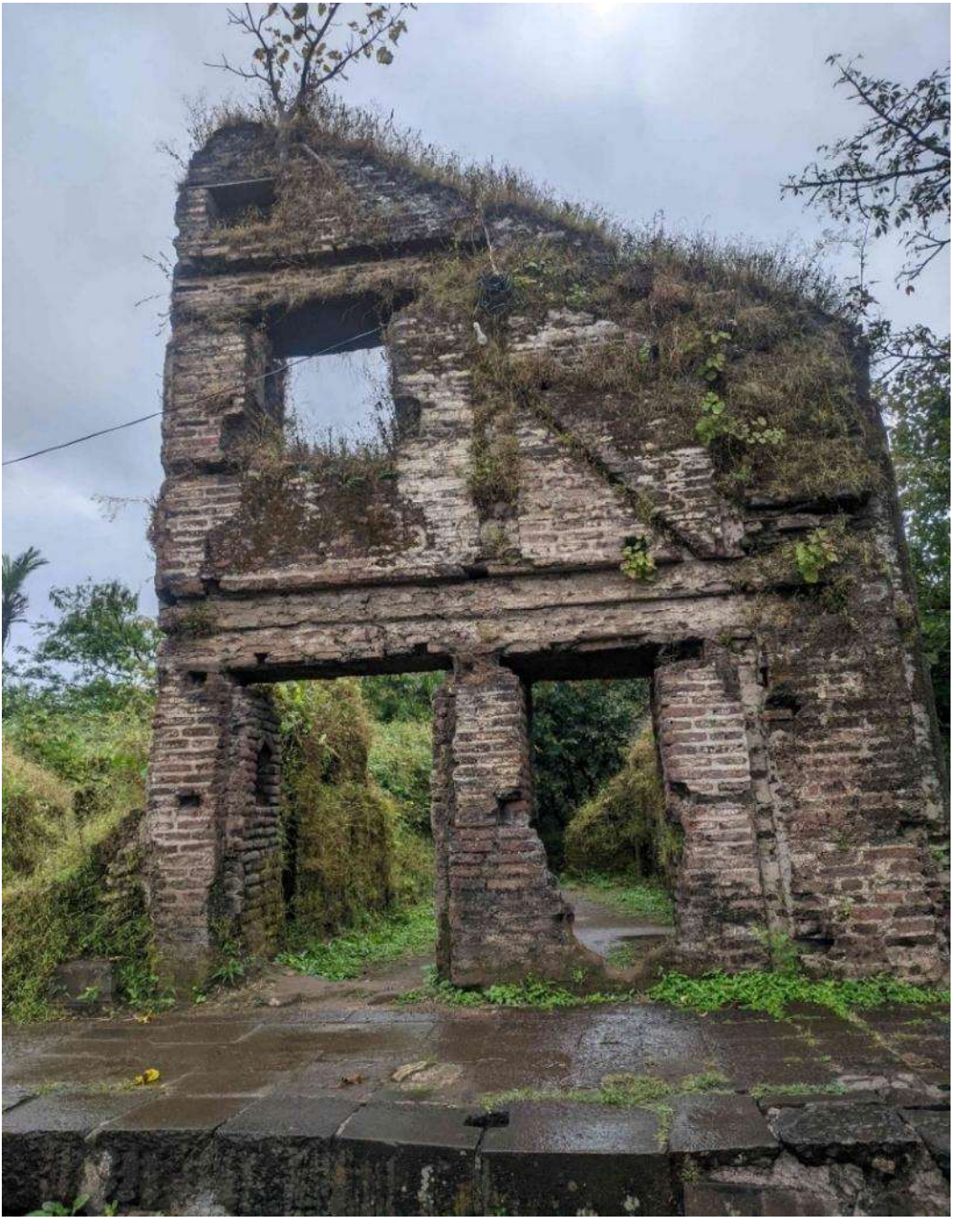

इतिहासाचे मुख्य केंद्र:
चुना घाणा पार करून मी गडाच्या मध्यभागाकडे आलो, जिथे या किल्ल्याचे सर्वात मुख्य आणि ऐतिहासिक केंद्र आहे—'राजसदर'. हा तोच परिसर आहे जिथे एकेकाळी मराठा साम्राज्याचे महत्त्वपूर्ण निर्णय घेतले जात असत. छत्रपती शिवाजी महाराज, छत्रपती संभाजी महाराज, महाराणी ताराबाई आणि छत्रपती शाहू महाराज यांच्या राजवटीत या जागेला अनन्यसाधारण महत्त्व होते.

अजिंक्यतारा किल्ल्याला मराठ्यांच्या चौथ्या राजधानीचा मान मिळाला. राजगड, रायगड आणि जिंजीनंतर छत्रपतींचे स्वराज्य याच गडावरून चालवले गेले. अशा या राजधानीच्या गडावर राज्यकारभाराचे मुख्य केंद्र होते ते म्हणजे 'राजसदर'.

ऐतिहासिक पार्श्वभूमी आणि महत्त्व:

मराठा साम्राज्याचा कारभार: छत्रपती शाहू महाराजांच्या काळात (१७०८ नंतर) आणि महाराणी ताराराणींच्या नेतृत्वाखाली याच सदरेवरून अनेक महत्त्वपूर्ण राजकीय खलबते, मोहिमांचे नियोजन आणि न्यायनिवाडे केले जात असत.

भव्यतेची साक्ष: रायगडावरील भव्य सदरेला साजेशी आणि तितकीच मोठी राजसदर एकेकाळी या गडावर अस्तित्वात होती. आज जरी तिचे मूळ वैभव नष्ट झाले असले, तरी जमिनीवर विखुरलेले दगडी अवशेष आणि पाया पाहिला, तरी त्या काळातील वास्तुकलेची आणि ऐतिहासिक दरबाऱ्यांच्या उपस्थितीची जाणीव येथे होते.

राजवाडा आणि सदर परिसर: या सदरेच्या अगदी जवळच महाराणी ताराराणींचा राजवाडा (निवासस्थान) आणि मुख्य दारूगोळा कोठार आहे. या संपूर्ण परिसराला मिळून गडाचे मुख्य राजकीय केंद्र मानले जात असे.

वास्तुकलेचे अवशेष:

आज जरी मुख्य वास्तू काळाच्या ओघात नष्ट झाली असली, तरी तिचा भव्य दगडी जोता (Foundation/Plinth) अजूनही सुस्थितीत उभा आहे. हा भव्य चौकोनी जोता पाहून त्या काळी या सदरेची किंवा वाड्याची भव्यता किती अथांग असेल, याची कल्पना येते. वाड्याच्या बाजूला असलेल्या विटांच्या आणि दगडांच्या भिंती, खिडक्यांसारख्या चौकटी आजही गतवैभवाची साक्ष देत उभ्या आहेत.

मनात दाटून आलेल्या भावना:

या सदरेच्या परिसरात उभे राहिल्यावर अंगावर काटा येतो. विचार येतो की, याच ठिकाणी कधीकाळी दरबाराचे कामकाज चालत असेल, न्यायनिवाडे होत असतील आणि याच मातीवर आपल्या थोर राजांचे पाऊल पडले असेल. आज तिथे वाढलेले गवत आणि पडक्या भिंती पाहून इतिहासाच्या नश्वरतेची जाणीव होते, पण त्याच वेळी आपल्या पूर्वजांबद्दलचा आदर खूप वाढतो.

१४. अजिंक्यतारा गडाचे जलवैभव: पाण्याचे तलाव

प्राचीन जलव्यवस्थापन:
राजसदर पाहून मी गडाच्या काहीशा उतारावर आलो, जिथे हे भव्य पाण्याचे तलाव पसरलेले दिसले. कोणत्याही किल्ल्याचे मुख्य बलाबल हे तिथल्या पाण्याच्या साठवणुकीवर अवलंबून असायचे. शत्रूने गडाला वेढा घातला, तरी गडावरील सैन्याला आणि जनतेला पाण्याचा तुटवडा भासू नये, यासाठी शिवकाळात आणि त्यापूर्वीही अशा तलावांची आणि टाक्यांची निर्मिती केली गेली.

निसर्गाचे आरसे:

मी तिथे पोहोचलो तेव्हा पावसाळ्यामुळे हे तलाव काठोकाठ भरलेले होते. शांत, संथ पाण्यामध्ये आजूबाजूच्या हिरव्यागार झाडांचे आणि आकाशातील काळ्या ढगांचे पडलेले प्रतिबिंब एखाद्या आरशासारखे भासत होते. तलावाच्या कडेने बांधलेली दगडी पादचारी वाट आणि सुरक्षेसाठी लावलेली रेलिंग यामुळे या परिसराची शोभा अधिकच वाढली आहे.

एक सुखद अनुभूती:

इथे उभे राहून वाहणारा थंड वारा अंगाला शिवून जातो, तेव्हा गडाचा सर्व थकवा पार पळून जातो. गडावर येणाऱ्या प्रत्येक दुर्गप्रेमीला हे तलाव

आणि त्यांच्या कडेची शांतता भुरळ पाडल्याशिवाय राहत नाही.
इतिहासाची साक्ष देणारे हे पाण्याचे साठे आजही तितकेच जिवंत आणि उपयुक्त आहेत.
हे पाण्याचे तलाव तुमच्या प्रवासाला एक निसर्गरम्य आणि तांत्रिक (Water Management) पैलू देतील.

१५. पावसाची उघडीप: साताऱ्याचा विहंगम नजराणा

निसर्गाचा अनोखा लपंडाव:
तलावाच्या परिसरात रेंगाळत असतानाच निसर्गाने पुन्हा एकदा आपले रूप बदलले. मघाशी संपूर्ण शहराला कवेत घेणारा तो मुसळधार पाऊस थोड्याच वेळात शांत झाला. ढगांची गर्दी हळूहळू ओसरू लागली आणि आकाशात काहीशी उघडीप झाली. जसा पाऊस उघडला, तसे माझ्या डोळ्यांसमोर निसर्गाचे एक अत्यंत सुंदर आणि स्पष्ट चित्र उभे राहिले.

एक अविस्मरणीय क्षण:
गडावर येण्याचे कष्ट अशा दृश्यांसमोर अगदी लहान वाटू लागतात. गडावरून शहराकडे पाहताना जाणवणारी ती शांतता आणि एका बाजूला

उभा असलेला तो सुका पांढरा वृक्ष, या गोष्टी या फोटोला एक वेगळीच भावना (Emotion) देतात. अजिंक्यतारा किल्ल्यावरून दिसणारा हा ३६० अंशाचा नजराणा माझ्या साताऱ्याच्या सफरीतील सर्वात उत्कृष्ट आणि देखणा क्षण ठरला.

लख्ख प्रकाश आणि विहंगम दृश्य:
धुक्याचा पडदा बाजूला सारत संपूर्ण सातारा शहर आता अगदी स्पष्टपणे दिसू लागले होते. उंचावरून पाहताना खाली पसरलेली घरे, रस्ते आणि दूरवर पसरलेल्या डोंगररांगा एखाद्या सुंदर नकाशासारख्या भासत होत्या. पावसाने धुऊन निघाल्यामुळे संपूर्ण शहराचे रूप एकदम ताजे आणि स्वच्छ दिसत होते.

तेथून पुढे आल्यावर आपल्याला दिसतो अजिंक्यतारा किल्ल्याचा भव्य असा कडा.ह्या कड्यावरून दिसतो संपूर्ण असा सातारा शहराचा विस्तार.

गडाचा अथांग कडा:
गडाच्या एका टोकाला येऊन जेव्हा मी कड्याच्या दिशेने पाहिले, तेव्हा अजिंक्यतारा किल्ल्याची खरी भव्यता जाणवली. एका बाजूला थेट खाली कोसळणारा तीव्र कडा, त्यावर वाढलेली हिरवीगार झाडी आणि त्याच्याच कुशीत विसावलेले सातारा शहर, हे दृश्य डोळ्यांचे पारणे फेडणारे होते. पावसाच्या लपंडावामुळे मला एकाच सफरीत साताऱ्याची दोन वेगळी रूपे अनुभवता आली—एक धुक्यात हरवलेले आणि दुसरे पावसाने न्हाऊन निघालेले लख्ख रूप!

'चार भिंती' स्मारकाकडून गडाकडे जाणारी ऐतिहासिक वाट

चढणीचा मार्ग:

गडाच्या कड्यावरून खाली पाहिले की, साताऱ्यातील ऐतिहासिक 'चार भिंती' स्मारकाच्या बाजूने थेट गडाच्या माथ्याकडे वर चढत जाणारी डोंगराची सोंड आणि तिची कडा स्पष्टपणे दिसते. हा तोच मार्ग आहे, ज्या वाटेने निसर्गाचा आनंद घेत, पावले टाकत मी अजिंक्यतारा किल्ल्यावर

चढून आलो. उंचावरून पाहताना हा डोंगराचा उतार आणि त्याभोवती पसरलेले सातारा शहर अतिशय विलोभनीय दिसते.

एक आवडीचा ट्रेकिंग मार्ग:

साताऱ्यातील स्थानिक नागरिक आणि दुर्गप्रेमींसाठी 'चार भिंती' बाजूचा हा डोंगर आणि ही वाट ट्रेकिंगसाठी अत्यंत आवडीची आहे. पावसाळ्यात या डोंगराचा संपूर्ण परिसर हिरवागार होतो. या वाटेने वर चढताना एका बाजूला साताऱ्याच्या शहराचे विस्तीर्ण दृश्य आणि समोर उभा असलेला अजिंक्यतारा किल्ल्याचा अजस्र कडा आपल्याला खिळवून ठेवतो.

माझा अनुभव:

ज्या डोंगराच्या कडेने आणि चढणीवरून मी पाऊस झेलत, निसर्गाचा आनंद घेत वर आलो, त्याच वाटेकडे आता गडाच्या माथ्यावरून शांतपणे पाहताना एक वेगळेच समाधान मिळत होते. खालून पाहताना उत्तुंग वाटणारा हा डोंगर, गडावर पोहोचल्यावर मात्र आपल्या पायाशी लीन झाल्यासारखा भासतो.

१६. अजिंक्यतारा गडाची भव्य ओळख: मुख्य नामफलक

दुरूनच लक्ष वेधून घेणारे भव्य रूप:
'चार भिंती'च्या वाटेने डोंगर चढून वर आल्यानंतर गडाच्या माथ्यावर ही विस्तीर्ण आणि भव्य अशी 'अजिंक्यतारा' नावाची पाटी दिसते. ही अक्षरे इतकी अजस्र आहेत की, खाली संपूर्ण सातारा शहरातून कोणत्याही कोपऱ्यातून गडाकडे पाहिले, तरी हे नाव आपले लक्ष वेधून घेते. लोखंडी संरचनेवर उभारलेली ही देवनागरी लिपीतील अक्षरे गडाच्या माथ्याला एक आधुनिक आणि देखणी ओळख देतात.

साताऱ्याचा मानबिंदू आणि पर्यटकांचे आकर्षण:
या भव्य अक्षरांजवळ प्रत्यक्ष उभे राहिल्यावर गडाची उंची आणि या नामफलकाचा अवाढव्य आकार अधिक स्पष्टपणे जाणवतो. गडावर येणारा प्रत्येक दुर्गप्रेमी आणि पर्यटक या पाटीसमोर उभा राहून अभिमानाने स्वतःचा फोटो किंवा सेल्फी काढल्याशिवाय पुढे जात नाही. अमेरिकेतील कॅलिफोर्नियामध्ये जशी डोंगरावर उभारलेली 'हॉलिवूड' (Hollywood) ची पाटी जगप्रसिद्ध आहे, अगदी तशीच ही 'अजिंक्यतारा' नावाची पाटी साताऱ्याचा मानबिंदू बनली आहे. गडाच्या प्राचीन इतिहासाला या आधुनिक रचनेने पर्यटनाच्या दृष्टीने एक नवा साज चढवला आहे.

एक विजयी अनुभूती:
या पाटीजवळ पोहोचणे म्हणजे आपण गडाच्या सर्वोच्च शिखरावर आणि मुख्य बिंदूवर आल्याची पावतीच असते. खाली दुरून दिसणारे हे नाव जेव्हा आपण गडावर येऊन अगदी जवळून पाहतो, तेव्हा गडाची भव्यता आणि उंची खऱ्या अर्थाने जाणवते. गडावर येणारा प्रत्येक दुर्गप्रेमी या भव्य नावाकडे आणि त्यामागील आकाशाच्या कॅनव्हासकडे पाहत क्षणभर थबकतोच. ही पाटी म्हणजे साताऱ्याच्या वैभवाची आणि अजिंक्यतारा किल्ल्याच्या अस्तित्वाची एक खंबीर साक्ष आहे.

शहराचे विहंगम दृश्य आणि सुसाट वारा:
या लोखंडी सांगाड्याच्या जवळून जेव्हा आपण खाली नजर टाकतो, तेव्हा संपूर्ण सातारा शहराचा पसारा अगदी डोळ्यांत भरतो. इथला सुसाट वारा आणि पाठीमागे पसरलेले मोकळे आकाश या अक्षरांच्या भव्यतेत अधिकच भर घालतात. रात्रीच्या वेळी जेव्हा शहरातून या डोंगराकडे

पाहिले जाते आणि या अक्षरांवर प्रकाशझोत (Focus lights) पडलेला असतो, तेव्हा हा नजारा खालील शहरातून अधिकच विलोभनीय दिसतो. गडाच्या या आधुनिक आणि देखण्या ओळखीला डोळ्यांत साठवून, मी माझ्या गडफेरीच्या पुढील टप्प्याकडे म्हणजेच गडाच्या ऐतिहासिक वास्तूंकडे वळालो...

१७. गडाची अधिष्ठात्री: मंगलाई देवी दर्शन

मंगलाई देवीचे महात्म्य:

अजिंक्यतारा किल्ल्याची अधिष्ठात्री म्हणून 'मंगलाई देवी' ओळखली जाते. गडाच्या संरक्षणात या मंदिराला आणि देवीला ऐतिहासिक काळात खूप महत्त्व होते. आजूबाजूला पसरलेली झाडी, मंदिराच्या समोरील मोकळा सभामंडप (शेड) आणि जुन्या काळातील कौलारू छप्पर

असलेले मूळ मंदिर असा हा परिसर आहे. गडावर येणारा प्रत्येक यात्रेकरू आणि दुर्गप्रेमी येथे येऊन देवीचे दर्शन घेतो

स्वराज्य आणि मराठा साम्राज्याच्या काळात गडावरील देवतांना अनन्यसाधारण महत्त्व होते. मंगलाई देवी ही अजिंक्यतारा गडाची आणि संपूर्ण साताऱ्याची रक्षणकर्ती मानली जाते. पूर्वीच्या काळी मोहिमेला जाण्यापूर्वी किंवा कोणत्याही शुभ कार्याची सुरुवात करण्यापूर्वी राजे आणि मावळे याच देवीचा आशीर्वाद घेत असत, असा दैदिप्यमान इतिहास या वास्तूशी जोडलेला आहे. काळाच्या ओघात आज जरी या मंदिराचे स्वरूप अत्यंत साधे आणि कौलारू वाटत असले, तरी या वास्तूतील पावित्र्य आणि तिचे ऐतिहासिक महत्त्व आजही तितकेच भक्कम आहे.

विश्रांतीचे आणि चैतन्याचे हक्काचे ठिकाण:
मंदिरासमोरील हा प्रशस्त निवारा आणि आजूबाजूला पसरलेली हिरवीगार झाडी गडफेरी करणाऱ्या प्रत्येक ट्रेकरसाठी एका विसाव्याचे हक्काचे ठिकाण आहे. इथे या निवाऱ्यात थोडा वेळ शांत बसल्यावर, अंगाला स्पर्शून जाणारा सह्याद्रीचा गार वारा आणि परिसरातील नीरव शांतता प्रवासाचा सगळा शीण एका क्षणात घालवून टाकते. निसर्ग, इतिहास आणि अध्यात्म यांचा असा सुंदर मेळ गडावर अनुभवणे, ही खऱ्या अर्थाने एक पर्वणीच असते.
देवीचा आशीर्वाद, मनाला मिळालेली अथांग शांतता आणि पुढील प्रवासासाठी एक नवी ऊर्जा सोबत घेऊन मी गडावरील पुढच्या वाटा धुंडाळण्यासाठी सज्ज झालो...

मंदिराकडे जाणारी प्राचीन वाट:

भव्य 'अजिंक्यतारा' नामफलक पाहून पुढे निघाल्यानंतर, गडाच्या एका भागात खाली उतरणाऱ्या जुन्या दगडी पायऱ्या दिसतात. या ऐतिहासिक पायऱ्यांवरून उतरून जात असतानाच समोर मंगलाई देवीच्या मंदिराचा परिसर दिसू लागतो. गडाच्या माथ्यावरून खाली विसावलेली ही जागा मनाला खूप शांतता देऊन जाते.

माझा अनुभव:

डोंगराची चढण चढून आल्यानंतर आणि गडाची भव्यता पाहिल्यानंतर, मंगलाई देवीच्या या परिसरात आल्यावर एक वेगळाच सात्त्विक आनंद मिळाला. मंदिराच्या भोवतालचे ढगाळलेले आकाश आणि शांत वातावरणामुळे इथला अनुभव खूप भावुक आणि मनाला प्रसन्न करणारा

ठरला. मंदिराच्या गाभाऱ्यात नतमस्तक झाल्यावर जाणवले की, इथली शांतता केवळ निसर्गाची नाही, तर ती शेकडो वर्षांच्या भक्तीची आणि श्रद्धेची आहे. गडाच्या या एकांतात उभ्या असलेल्या या साध्याशा पण तितक्याच प्रभावी वास्तूने मला नकळतपणे अंतर्मुख केले. देवीचे दर्शन घेतल्यानंतर मी काही काळ मंदिराच्या पायरीवर डोळे मिटून शांत बसलो. त्या क्षणी आजूबाजूला फक्त वाऱ्याची सळसळ आणि पानांची सळसळ ऐकू येत होती. मनात अचानक विचार आला की, शिवकाळातही गडावरील मावळे युद्धावर जाण्यापूर्वी याच पायऱ्यांवर बसून देवीकडे स्वराज्याच्या यशासाठी साकडे घालत असतील. हा एक विचारच अंगावर रोमांच उभा करणारा होता!

१८. अजिंक्यतारा गडफेरी: निसर्गरम्य वाटेवरचा प्रवास

मंगलाई देवीचे दर्शन घेतल्यानंतर मी गडाला पूर्ण फेरी मारण्याचा निर्णय घेतला. या 'गडफेरीची' (Round) सुरुवात एका शांत आणि झाडांनी वेढलेल्या पायवाटेने होते. दोन्ही बाजूंना वाढलेले गवत, मधूनच येणारी झाडे आणि वर असलेले ढगाळ आकाश यामुळे ही वाट अत्यंत देखणी

वाटत होती. गडाच्या इतिहासासोबतच तिथले नैसर्गिक सौंदर्य अनुभवण्यासाठी ही फेरी मारणे अत्यंत गरजेचे आहे.

निसर्गप्रेमी आणि फोटोग्राफीची आवड असणाऱ्यांसाठी ही वाट म्हणजे एक पर्वणीच आहे. पावसाळ्यात आणि हिवाळ्याच्या सुरुवातीला या वाटेच्या दोन्ही बाजूंना विविध प्रकारची रानफुले उमलतात. गवतावरून पडणारे दवबिंदू आणि ढगाळ हवामानामुळे या वाटेचे सौंदर्य द्विगुणित होते. जर तुम्ही पहाटेच्या वेळी या वाटेवर आलात, तर धुक्याची चादर अंगावर घेत चालण्याचा एक अद्भुत आणि अविस्मरणीय अनुभव तुम्हाला मिळतो.

दरीचा थरार आणि विहंगम दृश्य:
या वाटेने थोडे पुढे जाताच डाव्या बाजूला थेट खाली कोसळणारी अथांग

दरी आणि समोर पसरलेले हिरवेगार डोंगर दिसू लागतात. झाडांच्या फांद्यांमधून डोकावणारा हा निसर्गाचा नजराणा मनाला भुरळ पाडतो. उंचावरून पाहताना खाली असलेली गावे आणि निसर्गाची पर्वतरांग खूप शांत आणि सुंदर भासते. प्राचीन काळी शत्रूवर पाळत ठेवण्यासाठी या कड्यांचा आणि वाटांचा कसा वापर केला जात असेल, याची जाणीव ही फेरी मारताना होते.

या कड्यावर उभे राहून खाली पाहताना छातीत धडधडल्याशिवाय राहत नाही. खोल कोसळणारी ही अथांग दरी आणि तिची शांतता मनामध्ये एक अनामिक भीती आणि तितकाच थरार निर्माण करते. दरीतून वर येणारा थंडगार वारा आणि मध्येच फिरणारे धुके पर्यटकांना एका वेगळ्याच दुनियेत घेऊन जातात.

कापलेले अंतर: टॉवरपासून सुरू झालेला प्रवास:

प्रवासाची व्याप्ती:

गडफेरीच्या या वाटेवरून पुढे जाताना जेव्हा मी मागे वळून पाहिले, तेव्हा मी किती मोठे अंतर पार करून आलो आहोत याची अचूक जाणीव झाली. पाठीमागे डोंगराच्या उंचावर जो मोबाईल टॉवर दिसत आहे, तिथून माझ्या या फेरीची सुरुवात झाली होती.

अथांग पायपीट आणि समाधान:

त्या टॉवरच्या परिसरापासून निघून, संपूर्ण गडाच्या कडेकडेने, निसर्गरम्य वाटेवरून चालत मी आता गडाच्या या दुसऱ्या टोकापर्यंत पोहोचलो होतो. दुरून दिसणारा तो टॉवर आता लहान वाटू लागला होता, ज्यावरून मी किती मोठी प्रदक्षिणा मारली आहे हे स्पष्ट होत होते. पाठीराहिलेला तो टॉवर आणि समोर पसरलेली ही नवी वाट, माझ्या या अजिंक्यतारा गडफेरीच्या प्रवासाची अथांग व्याप्ती दर्शवते.

गडाची मागील बाजू: अथांग डोंगरसोंड आणि शहराचा विस्तार:

गडफेरीच्या वाटेवर आणखी पुढे गेल्यावर, अजिंक्यतारा किल्ल्याची मागची बाजू (Backside) आपल्याला एका वेगळ्याच विश्वात घेऊन जाते. इथून पाहिल्यावर गडावरून खाली एका रेषेत पुढे धावणारी डोंगराची लांबच लांब नैसर्गिक सोंड दिसते. एखाद्या महाकाय प्राण्याच्या पाठीसारखा वाटणारा हा डोंगराचा भाग आणि त्यावर पसरलेली हिरवीगार झाडी गडाच्या नैसर्गिक संरक्षणाची भव्यता दाखवते. दूरवर धुक्यात हरवलेले साताऱ्याचे इतर डोंगर या दृश्याची सौंदर्य आणखी वाढवतात.

शहराचे बदलते रूप:
या कड्यावरून एका बाजूला साताऱ्याच्या उपनगरांचा आणि नवीन वस्तीचा विस्तार स्पष्टपणे खाली पसरलेला दिसतो. पावसाळ्याच्या दिवसांत वरून दिसणारा हा निसर्गाचा आणि मानवी वस्तीचा संगम खूप शांत आणि विलोभनीय वाटतो. गडाच्या पुढच्या बाजूने दिसणारे सातारा शहर वेगळे आहे आणि या मागच्या बाजूने दिसणारे शहराचे रूप पूर्णपणे वेगळे भासते. गडफेरी पूर्ण करताना लागलेला हा टप्पा साताऱ्याच्या भौगोलिक सौंदर्याची अनुभूती देणारा उत्तम पॉईंट ठरला.

पूर्वी संथ आणि संथ गतीने वाढणारे सातारा शहर आता अजिंक्यताऱ्याच्या पायथ्याशी झपाट्याने विस्तारत आहे. एकेकाळी जिथे केवळ शेती आणि झाडी होती, तिथे आता आधुनिक इमारती, रस्ते आणि नवीन उपनगरे (जसे कि शाहूपुरी आणि लगतचा परिसर) आकारास आली आहेत. गडावरून पाहताना जुन्या आणि नव्या साताऱ्याची ही सीमारेषा स्पष्ट जाणवते.

एकीकडे सिमेंटचे हे वाढते जंगल आणि दुसरीकडे सह्याद्रीच्या कुशीत विसावलेली हिरवीगार शांतता, असा एक अनोखा विरोधाभास या पॉईंटवरून अनुभवायला मिळतो. विशेषत: पावसाळ्यात धुक्याची चादर पांघरलेले सातारा शहर आणि रात्रीच्या वेळी गडावरून दिसणारा दिव्यांचा लखलखाट, साताऱ्याच्या या बदलत्या रूपाला अधिकच सुंदर बनवतो. निसर्ग आणि प्रगतीचा हा समतोल डोळ्यात साठवून ठेवण्यासारखा आहे.

१९. अजिंक्यतारा किल्ल्याचा ऐतिहासिक दक्षिण दरवाजा

इतिहासाची साक्ष देणारी वास्तू:
गडफेरीच्या निसर्गरम्य वाटेवरून चालत, गडाची मागची बाजू ओलांडल्यानंतर आपण किल्ल्याच्या 'दक्षिण दरवाजा'पाशी येतो. मुख्य प्रवेशद्वारापेक्षा आकाराने लहान असलेला हा दरवाजा शत्रूच्या नकळत हालचाली करण्यासाठी किंवा आणीबाणीच्या प्रसंगी गडावरून बाहेर पडण्यासाठी वापरला जात असावा. आजही या दरवाजाची दगडी कमान आणि त्या शेजारील भक्कम बुरूज अतिशय सुस्थितीत उभे आहेत. या दरवाजाच्या बांधणीत वापरण्यात आलेले मोठे घडीव दगड आणि त्यांची भक्कम जोडणी पाहता, शिवकालीन व पेशवेकालीन दुर्ग-स्थापत्यशास्त्राचा एक उत्कृष्ट नमुना येथे पाहायला मिळतो.

शत्रूला चकवण्यासाठी आणि किल्ल्याचे संरक्षण अधिक मजबूत करण्यासाठी या दरवाजाची रचना काहीशी वळणदार आणि मुख्य वाटेपासून सुरक्षित अंतरावर लपलेली ठेवण्यात आली आहे. आणीबाणीच्या प्रसंगी गडावरून गुप्तपणे हालचाली करण्यासाठी किंवा मुख्य महाद्वारावर संकट आल्यास सैन्याला बाहेर पडण्यासाठी हा दरवाजा एक सुरक्षित मार्ग म्हणून वापरला जात असे. या दक्षिण बुरुजावरून संपूर्ण दऱ्याखोऱ्यांवर आणि मागच्या बाजूने येणाऱ्या वाटांवर कडक नजर ठेवता येत असे, जे या जागेचे लष्करी महत्त्व अधोरेखित करते.

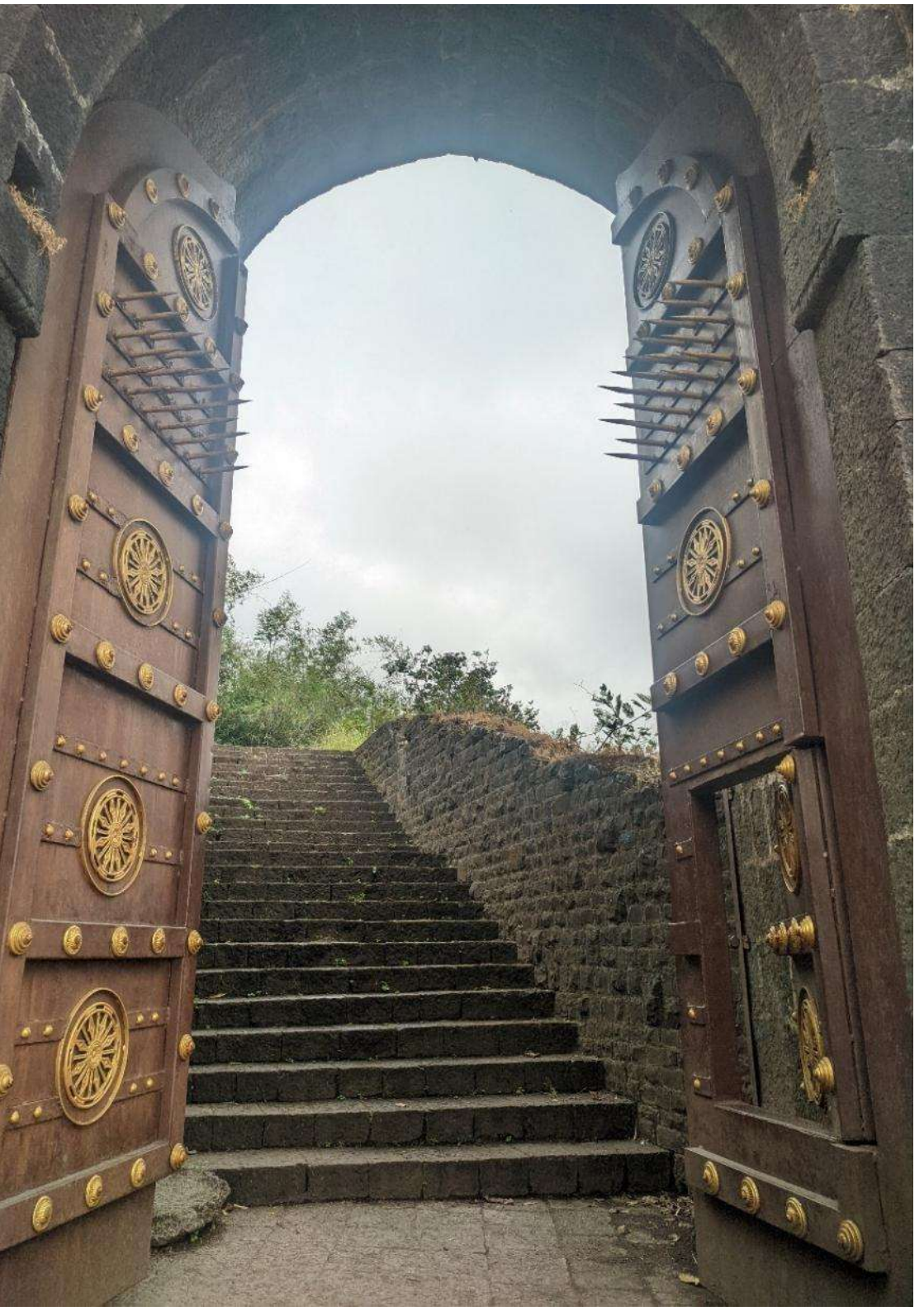

स्थापत्य आणि निसर्गाचा संगम:
या दरवाजाच्या कमानीतून पलीकडे पाहिले की खोल दरी आणि दूरवर पसरलेला साताऱ्याचा माघील बाजूचा परिसर एका सुंदर चौकटीत बसवल्यासारखा दिसतो. दरवाजाच्या वरच्या बाजूला असलेली बुरुजाची रचना आणि तिथून खाली उतरत जाणारी वाट पाहताना त्या काळातील वास्तुकलेचा अभिमान वाटतो. गडाला प्रदक्षिणा मारताना लागलेला हा ऐतिहासिक टप्पा आपल्याला काही शतके मागे घेऊन जातो आणि या अजिंक्य गडाच्या अभेद्यतेची पुन्हा एकदा खात्री पटवून देतो.

२०. अजिंक्यतारा किल्ल्याच्या मागील बाजूने दिसणारा ऐतिहासिक सज्जनगड

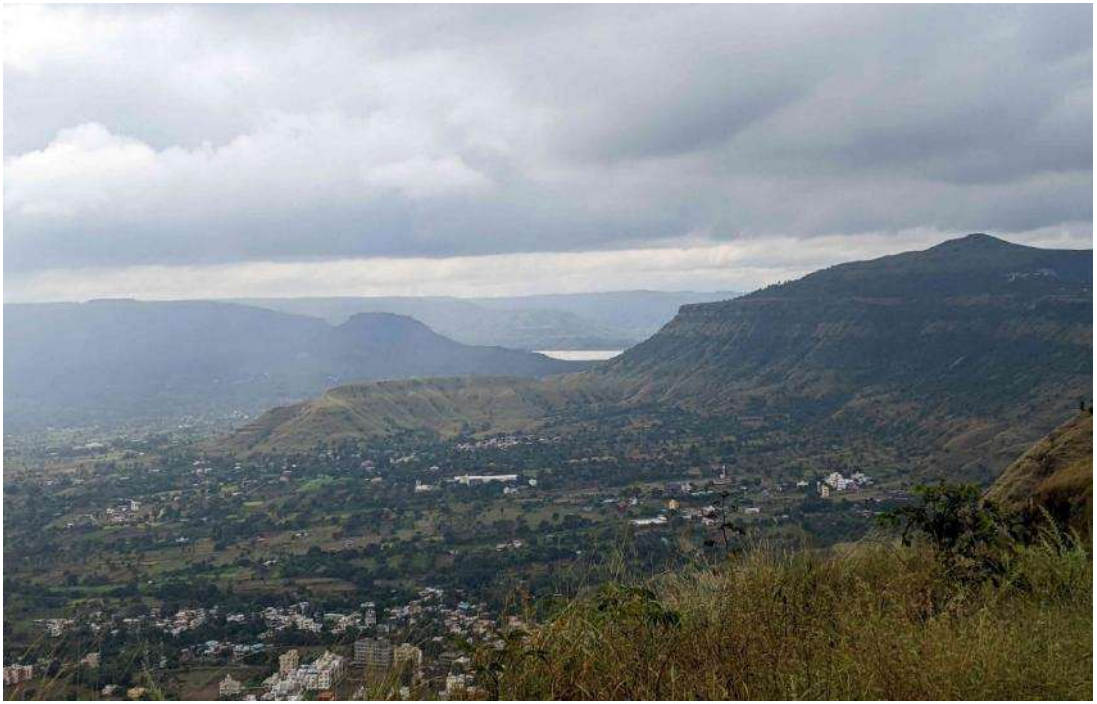

जेव्हा मी अजिंक्यताराच्या पश्चिमेकडच्या कड्यावर जाऊन उभा राहिलो , तेव्हा क्षणात माझ्या समोर एक अथांग आणि विस्तीर्ण दरी उलगडते. डोळ्यांसमोर कोणताही अडथळा नसतो, असते ती फक्त मोकळी हवा आणि डोळ्यांचे पारणे फेडणारा निसर्ग. याच दरीच्या बरोबर पलीकडे, सह्याद्रीच्या रांगांमध्ये मला दिसतो तो 'सज्जनगड'.
त्याचा तो वैशिष्ट्यपूर्ण, पठारासारखा सपाट माथा आणि काळेकभिन्न कातळ कडे पाहून मी नेहमीच भारावून जातो. इथून सज्जनगडाकडे

पाहताना मला असं वाटतं, जणू तो माझ्याशी काहीतरी मूक संवाद साधत आहे.
उरमोडीचा जलाशय: मध्यभागी असलेल्या उरमोडी धरणाचे निळेभोर पाणी सूर्याच्या प्रकाशात अगदी लखलखत असते.
हिरवीगार दरी: धरणाच्या आजूबाजूला असलेली शेती, डोंगरउतारावरची छोटी गावे आणि त्यापलीकडे गर्द झाडीतून डौलाने उभा असलेला सज्जनगड... हे सगळं दृश्य मी तासन् तास न कंटाळता पाहू शकतो.
सज्जनगड आणि अजिंक्यताराची उंची (साधारण ३००० फूट) जवळपास सारखीच असल्यामुळे, मी जणू सज्जनगडाच्या डोळ्यांत डोळे घालून पाहत आहे, असा मला भास होतो. हवा स्वच्छ असेल, तर मला तिथल्या तटबंदीचे आणि इमारतींचे काही भाग इथूनही स्पष्ट दिसतात.

समोर दिसणाऱ्या सज्जनगडाची मला भावलेली महती:
माझ्या डोळ्यांसमोर उभा असलेला हा गड केवळ एक दगडी किल्ला नाही, तर ते महाराष्ट्राचे एक जागृत आणि पवित्र आध्यात्मिक केंद्र आहे. जेव्हा मी इथून त्या गडाकडे एकटक पाहतो, तेव्हा मला त्याचा मूळ इतिहास आठवतो.

परळीचा किल्ला ते सज्जनगड: पूर्वी 'परळीचा किल्ला' किंवा 'आश्वलायनगड' म्हणून ओळखला जाणारा हा किल्ला छत्रपती शिवाजी महाराजांनी जिंकला. नंतर शिवरायांनी आपले गुरू समर्थ रामदास स्वामी यांना वास्तव्यासाठी या गडाची विनंती केली. समर्थांच्या पदस्पर्शाने आणि वास्तव्याने या गडाला खऱ्या अर्थाने 'सज्जनगड' (सज्जनांचा गड) हे सार्थ नाव मिळाले.

गडावरील पवित्र वास्तू: गडावर समर्थ रामदास स्वामींची संजीवन समाधी आहे. गडावर असलेले प्रभू श्रीरामाचे सुंदर मंदिर, अंगलई देवीचे मंदिर, मारुतीचे मंदिर आणि शांतता देणारी रामघळ या वास्तू माझ्या डोळ्यांसमोर तरळू लागतात.

भव्य दरवाजे: या गडाला 'छत्रपती शिवाजी महाद्वार' आणि 'समर्थ महाद्वार' असे दोन मुख्य दरवाजे आहेत. अजिंक्यतारावरून पाहताना हा गड त्याच्या अंगभूत शांततेमुळे आणि पावित्र्यामुळे एखाद्या तपस्वी साधूने ध्यानस्थ बसावे, तसा गंभीर आणि वंदनीय वाटतो.

मी जेव्हा या तटबंदीवर उभा असतो, तेव्हा माझ्या मनात केवळ निसर्ग नसतो, तर इथला इतिहासही जागा होतो. असे वाटते की अजिंक्यतारा आणि सज्जनगड एकमेकांना मानाचा मुजरा करत आहेत.

२१. अजिंक्यताऱ्याचे नैसर्गिक सौंदर्य: गडावरील रानफुले

निसर्गाचा रंगोत्सव:

गडफेरी पूर्ण करत असताना, केवळ इतिहास आणि भक्कम तटबंदीच नाही, तर गडाचे मखमली निसर्गसौंदर्यही मनाला भुरळ पाडते. पावसाळ्याच्या दिवसांत संपूर्ण अजिंक्यतारा किल्ला हिरवागार शालू पांघरतो, आणि त्यावर उमललेली ही छोटी-छोटी रानफुले जणू गडावर रंगांची उधळण करतात. खडकाळ वाटांच्या कडेला आणि गवताच्या

आडोशाला उमललेली ही गुलाबी रानफुले गडाची भव्यता आणि निसर्गाची कोमलता यांचा एक सुंदर संगम दाखवतात.

पावसाळ्यात सह्याद्रीच्या कड्याकपाऱ्यांवर आणि किल्ल्यांच्या तटबंदीवर हे फूल मोठ्या संख्येने उमलते. गडावर चढताना खडकाळ वाटेच्या कडेला हे इवलेसे फूल वाऱ्यावर डोलताना पाहिले की कष्टाचा विसर पडतो. कठीण काळ्या पाषाणाच्या शेजारी उमललेले हे नाजूक, मखमली फूल निसर्गाची अजब किमया दाखवून देते.

कड्यावरील नाजूक सौंदर्य:

दरीच्या अगदी टोकावर, वाऱ्याच्या वेगवान झुळका झेलत डोलणारे हे फूल पाहताना मनाला एक वेगळीच शांतता मिळते. फुलाच्या पाठीमागे पसरलेली अथांग दरी आणि साताऱ्याच्या डोंगररांगांचा विस्तार या दृश्याला अधिकच विलोभनीय बनवतो. इतिहास अनुभवताना पायाशी उमललेली ही फुले निसर्गाचे एक अनोखे रूप समोर आणतात. गडाच्या अभेद्य कड्यांवर उमललेले हे नाजूक सौंदर्य आपल्या या सफरीतील आनंदाला द्विगुणित करून जाते.

निसर्गाची अप्रतिम रचना:

या रानफुलांकडे जवळून पाहिले असता फुलाची ठेवण खूपच मनमोहक दिसते. लांबट आकाराच्या हिरव्या पानांच्या मधे, एका सरळ खोडावर ही नाजूक जांभळट-गुलाबी छटा असलेली फुले उमललेली असतात. फुलाच्या आतली पांढरी आणि पिवळसर छटा खूप सुंदर दिसते. तटबंदी आणि युद्धाच्या कथा ऐकवणाऱ्या या गडावर निसर्गाचे हे मखमली आणि देखणे रूप मनाला खूप आल्हाददायक अनुभव देऊन गेले.

निसर्गाची किमया: जांभळ्या पाकळ्यांचे सौंदर्य

या फुलांकडे पाहताना असे वाटत होते की, निसर्गाने अगदी संथपणे आणि वेळेचे भान विसरून या पाकळ्यांची नक्षी कोरली असावी. कठीण काळ्या पाषाणाच्या कपारीत आणि वाऱ्याच्या वेगवान प्रवाहातही या फुलांची नाजूक काया ताठ मानेने उभी होती. पावसाच्या हलक्या सरींनंतर या जांभळट-गुलाबी पाकळ्यांवर साचलेले पाण्याचे थेंब हिऱ्यासारखे चमकत होते. आजूबाजूला पसरलेले हिरवेगार गवत आणि मध्यभागी उठून दिसणारा हा जांभळा रंग, हा निसर्गाचा रंगोत्सव डोळ्यांचे पारणे फेडणारा होता.

गडाची चढण चढून आल्यानंतर शरीरात जो थकवा होता, तो या इवल्याशा फुलांचे हसरे रूप पाहून क्षणात कुठल्या कुठे पळून गेला. निसर्ग आपल्याला किती सोप्या भाषेत जीवन जगण्याचा संदेश देतो, याची प्रचिती मला हे फूल पाहून आली. परिस्थिती कितीही कठीण असली (तटबंदीसारखा कठीण दगड असो वा वादळी वारा), तरीही तिथे आनंदाने कसे उमलायचे, हेच जणू हे फूल मला सांगत होते.

या रानफुलांचा ताजेपणा आणि निसर्गाची ही अप्रतिम रचना मनात साठवून, मी एका समाधानी मनाने गडाच्या पुढच्या पाऊलवाटेकडे वळालो...

निसर्गाचे रौद्र आणि विलोभनीय रूप: दूरवर कोसळणाऱ्या पावसाच्या सरी

ढगांचा आणि पावसाचा लपंडाव:
गडफेरीच्या शेवटच्या टप्प्यात गडाच्या मागील बाजूने निसर्गाचे एक अनोखे आणि अद्भुत रूप पाहायला मिळाले. समोर पसरलेल्या विस्तीर्ण दरीच्या पलीकडे, काळ्याभोर ढगांची गर्दी झाली होती. तिथेच दूरवर डोंगरांच्या रांगेवर पावसाच्या लांबच लांब सरी थेट आकाशातून खाली कोसळताना दिसत होत्या. संपूर्ण परिसरात हलके धुके आणि वाऱ्याचा वेग वाढला होता, ज्यामुळे तो दूरवर पडणारा पाऊस एका भव्य

पडद्यासारखा भासत होता.
गडाच्या कड्यावरून दुरून चालत येणाऱ्या त्या पावसाचा अंदाज घेणे हा एक थक्क करणारा अनुभव होता. खाली विसावलेली छोटी गावे, हिरवीगार शेते आणि पाठीमागे उभे असलेले डोंगर या पावसाच्या धुक्यामध्ये हळूहळू अस्पष्ट होत होते. निसर्गाचे हे रौद्र,तरीही मनाला भुरळ पाडणारे रूप कॅमेऱ्यात कैद करताना, अजिंक्यतारा किल्ल्याने मला दिलेल्या या अनोख्या भेटीने माझा हा ट्रेक खऱ्या अर्थाने यशस्वी आणि अविस्मरणीय बनवला.

गडावरील ऐतिहासिक तळे:

जीवनाचा मुख्य स्रोत- गडावरील पाण्याचे टाके:
गडफेरीच्या वाटेवरून चालत असताना, किल्ल्याच्या एका बाजूला घनदाट झाडीच्या मध्यभागी एक शांत तळे (पाण्याचे टाके) दिसले. ऐतिहासिक काळात किल्ल्यावर राहणाऱ्या लोकांसाठी आणि सैन्यासाठी ही तळी पाण्याचा मुख्य स्रोत असायची. पाऊस पडत असल्यामुळे तळ्यामध्ये पाणी साचले होते आणि आजूबाजूच्या हिरव्यागार झाडांचे प्रतिबिंब त्या संथ पाण्यात अतिशय सुंदर दिसत होते. तळ्याच्या एका बाजूला दगडी बांधकाम केलेली जुनी वास्तूही गडाच्या प्राचीन अस्तित्वाची आठवण करून देते.

निसर्गाने पांघरलेला सोनेरी शालू:

या तळ्याच्या अगदी जवळून जाणाऱ्या वाटेवर पुढे निघालो, तेव्हा डोळ्यांचे पारणे फेडणारे दृश्य समोर आले. हिरव्यागार गवतामध्ये छोट्या पिवळ्या रानफुलांचा एक मोठा ताटवा उमललेला होता. दुरून पाहताना जणू निसर्गाने हिरवाईवर सोनेरी रंगाची नक्षी काढली आहे असा भास होत होता. पावसाच्या थेंबांनी ओलेचिंब झालेले हे पिवळे बहर गडाच्या कठीण आणि खडकाळ वातावरणात एक कमालीची मऊ आणि आल्हाददायक अनुभूती देऊन गेले.

शहराच्या धावपळीत आणि सिमेंटच्या जंगलात आपण ज्या निसर्गाला मुकतो, तो निसर्ग इथे या फुलांच्या रूपाने मनाला कमालीची शांतता देऊन गेला. मोबाईल बाजूला ठेवून, फक्त त्या फुलांकडे पाहत आणि पाठीमागे दरीतून येणाऱ्या वाऱ्याचा आवाज ऐकत मी तिथे काही क्षण शांत उभा राहिलो.

निसर्गाचे हे सौंदर्य अनुभवायला कुठल्याही मोठ्या तिकिटाची गरज नसते, गरज असते ती फक्त एका भटकंतीची आणि निसर्गाशी एकरूप होण्याची, याची प्रचिती मला या वाटेवर आली.
या रानफुलांचा सुवास मनात साठवून आणि हा देखणा नजारा डोळ्यांत भरून घेऊन मी माझी पावले पुन्हा पुढच्या पाऊलवाटेकडे वळवली. पुढे जाताना वाऱ्याची झुळूक जणू माझ्या कानात गुणगुणत होती की, प्रवासाचा खरा आनंद अशाच छोट्या-छोट्या सुंदर गोष्टींमध्ये लपलेला असतो.

२२. गडफेरी पूर्ण: हनुमान मंदिराजवळ पुनरागमन

गड प्रदक्षिणा पूर्ण:

गडाचे ऐतिहासिक बुरुज, पाठीमागचा कडा, निसर्गरम्य रानफुले आणि पाण्याचे तळे पाहत माझी अजिंक्यतारा किल्ल्याची पूर्ण प्रदक्षिणा इथे पूर्ण झाली. ही प्रदक्षिणा केवळ एक चालण्याचा व्यायाम नव्हता, तर तो इतिहासाच्या पानांवरून केलेला एक जिवंत प्रवास होता. गडाच्या प्रत्येक बुरुजाला आणि तटबंदीच्या प्रत्येक दगडाला स्वतःची अशी एक शौर्यकथा आहे.

वाटेत लागलेली विविध रंगांची रानफुले जणू या शूरवीरांच्या शौर्याचे आजही कौतुक करत असल्याचा भास होत होता. पाठीमागच्या कड्यावरून दिसणारा साताऱ्याचा अथांग विस्तार आणि दूरवर पसरलेल्या सह्याद्रीच्या डोंगररांगा डोळ्यांचे पारणे फेडणाऱ्या होत्या.

हनुमान मंदिराच्या परिसरातील शांतता आणि पावित्र्य:
संपूर्ण गडाला फेरी मारून माझी पावले पुन्हा एकदा गडावरील मुख्य हनुमान मंदिराच्या परिसरात आली. जिथून मी गडावर फेरफटका मारण्यास सुरुवात केली होती, तिथेच माझी ही गडफेरी सुखरूप पूर्ण झाली होती. अजिंक्यतारा किल्ल्याची पूर्ण प्रदक्षिणा मारून पुन्हा हनुमान मंदिराच्या परिसराकडे घेऊन जाणारी प्रशस्त पायवाट चालताना मनात एक वेगळीच कृतज्ञतेची भावना होती.
मंदिराच्या आवारात विसावा घेण्यासाठी बसल्यावर पानांची सळसळ आणि पक्ष्यांचा किलबिलाट वगळता दुसरा कोणताही कोलाहल नव्हता; जणू निसर्गही या ऐतिहासिक वास्तूचा आदर करत होता.

इतिहासाच्या सुवर्णपानांची उजळणी:
गडाच्या या मध्यवर्ती जागेवर उभे राहिल्यास मराठा साम्राज्याचा झंझावाती इतिहास डोळ्यांसमोर उभा राहतो. 'अजिंक्यतारा' या नावातच या गडाचे महत्त्व आणि सामर्थ्य दडलेले आहे. छत्रपती शाहू महाराजांच्या वास्तव्याने पावन झालेला हा गड, महाराणी ताराबाईंच्या अजोड पराक्रमाचा साक्षीदार आहे. याच गडाने मराठा साम्राज्याची चौथी राजधानी होण्याचा बहुमान मिळवला होता.
इथली लाल माती आजही त्या रोमांचक घटनांची, स्वराज्यासाठी सांडलेल्या रक्ताची आणि मराठ्यांच्या असीम निष्ठेची साक्ष देते.

गडावरून खाली उतरताना: तटबंदीवरील पाहुणे

गडफेरी पूर्ण करून हनुमान मंदिराजवळून मी जेव्हा गडावरून खाली उतरू लागलो, तेव्हा वाटेत गडाच्या जुन्या दगडी तटबंदीवर काही अनपेक्षित पाहुणे पाहायला मिळाले. डोंगराच्या कड्याला लागून असलेल्या या भिंतीवर माकडांची एक छोटी टोळी निवांतपणे बसली होती. दरीतून येणारा थंड वारा आणि पाठीमागे धुक्यात हरवलेले साताऱ्याचे डोंगर अशा या विलोभनीय वातावरणात ही माकडे एकमेकांसोबत खेळण्यात व्यस्त होती.

गडावरून खाली उतरताना लागलेली ही दगडी वाट आणि बाजूलाच

तटबंदीवर शांतपणे बसलेले हे जीव पाहून ट्रेकचा शिणवटा कुठल्या कुठे पळून गेला. कड्याच्या टोकावर कोणतीही भीती न बाळगता बसलेली ही माकडे जणू गडावर येणाऱ्या प्रत्येक दुर्गप्रेमीला निरोप देण्यासाठीच तिथे थांबली आहेत असा भास होत होता.

२३. परतीचा प्रवास: अजिंक्यताऱ्याचे भव्य महादरवाजे

ऐतिहासिक वास्तुकलेची भव्यता:

वानरांची टोळी ओलांडून मी जेव्हा गडावरून मुख्य रस्त्याने खाली उतरू लागलो, तेव्हा अजिंक्यताऱ्याचे मुख्य महादरवाजे माझ्या समोर आले. भक्कम काळ्या पाषाणात बांधलेला हा दरवाजा आजही तसाच दिमाखात उभा आहे. दरवाजाच्या दगडी कमानीवर उगवलेले लहान गवत आणि वेली या वास्तूला अधिक प्राचीन रूप देत होत्या. या कमानीखालून उतरताना त्या काळातील सैनिकांच्या आणि घोड्यांच्या वावराची कल्पना डोळ्यांसमोर उभी राहते.

या भव्य महादरवाजाच्या ऐतिहासिक कमानीतून बाहेर पडत मी गडाच्या खाली उतरणाऱ्या मुख्य घाटरस्त्याला लागलो. चढताना ज्या वाटेने दमछाक केली होती, तिथून आता उतरताना मात्र वेगळाच आनंद मिळत होता. उतरणीचा रस्ता असल्यामुळे पावले भराभर पडत होती, पण मन मात्र वारंवार मागे वळून गडाच्या त्या उत्तुंग बुरुजांकडे पाहत होते.

निरोप अजिंक्यताऱ्याचा: येतो मी गडराया !

घाटाची उतरण आणि परतीची पावले:

महादरवाजाचे ऐतिहासिक दर्शन घेऊन मी गडावरून खाली उतरणाऱ्या मुख्य रस्त्याला लागलो. गडावरून खाली जाणारा हा सिमेंटचा घाट रस्ता अत्यंत वळणावळणाचा आणि डोंगराच्या कड्याला लागून कापलेला आहे. एका बाजूला साताऱ्याची खोल दरी आणि दुसऱ्या बाजूला गडाचा अजस्र कडा अशा वातावरणात गाडीवरून किंवा चालत खाली उतरताना एक वेगळाच थरार जाणवतो. रस्त्याच्या कडेला लावलेले सुंदर पथदिवे (Street Lights) या घाट वाटेची शोभा अजून वाढवत होते.

रस्त्याने खाली उतरत असताना मी शेवटचे मागे वळून पाहिले. मनात एक हुरहूर आणि डोळ्यांत गडाच्या पावसाळी सौंदर्याच्या आठवणी साठवून मी मनाशीच म्हणालो—"परत येईल मी अजिंक्यतारा!" हा किल्ला केवळ साताऱ्याचे भौगोलिक वैभव नाही, तर तो प्रत्येक दुर्गप्रेमीला एका वेगळ्याच ऐतिहासिक आणि निसर्गरम्य विश्वाची अनुभूती देणारा एक जिवंत इतिहास आहे. पुन्हा एकदा या मातीला स्पर्श करण्यासाठी लवकरच परत येईन, असा निश्चय करून मी गडाचा निरोप घेतला.

गडाच्या पायथ्याशी पोहोचल्यावर माझा हा प्रवास जरी संपला असला, तरी मन मात्र अजूनही त्याच महादरवाजात, त्या बुरुजांवर आणि त्या तटबंदीवर रेंगाळत होते. अजिंक्यताऱ्याची ही गडफेरी माझ्या आयुष्यातील एका सुंदर आणि अविस्मरणीय आठवणीच्या रूपात कायमची कोरली गेली.

२४. प्रवासाची सांगता: अजिंक्यतारा माथ्यावरील एक अविस्मरणीय क्षण

संपूर्ण प्रदक्षिणेत काय अनुभवले आणि पाहिले?

अजिंक्यतारा किल्ल्याच्या कुशीत घालवलेला हा काळ माझ्या आयुष्यातील सर्वात अविस्मरणीय क्षणांपैकी एक ठरला आहे. या एकाच गडावर निसर्ग आणि इतिहास यांचा जो अद्भुत संगम पाहायला मिळतो, तो थक्क करणारा आहे.

माझ्या या प्रवासात मी काय काय पाहिले:
भक्कम तटबंदी आणि भव्य महादरवाजे: काळ्या पाषाणात कोरलेली आणि आजही ताठ मानेने उभी असलेली गडाची अभेद्य तटबंदी.

ऐतिहासिक राजसदर: जिथे कधीकाळी छत्रपती शाहू महाराज आणि महाराणी ताराराणी यांनी स्वराज्याचा कारभार चालवला, त्या वास्तूच्या अवशेषांजवळ अनुभवलेली इतिहासाची स्पंदने.
अध्यात्म आणि शांतता: गडावरील शांत आणि प्रसन्न 'श्री उत्तराभिमुखी हनुमान मंदिर' आणि महादेवाचे मंदिर, जे मनाला एक वेगळीच ऊर्जा देतात.
निसर्गाची जादू: कड्यावरून दिसणारे सातारा शहराचे विहंगम दृश्य, खोल दऱ्या, हिरवेगार रान आणि गडावर दाटून येणारे धुके.

माझा वैयक्तिक अनुभव आणि भावना:

हा प्रवास माझ्यासाठी केवळ एक प्रेक्षणीय स्थळ पाहणे नव्हता, तर ती स्वतःचा शोध घेणारी एक अनुभूती होती. गडाच्या चढणीवर झालेली दमछाक आणि वर पोहोचल्यावर अंगाला स्पर्शून गेलेला तो थंडगार सुसाट वारा... या वाऱ्याने माझा संपूर्ण शारीरिक आणि मानसिक थकवा क्षणात पळवून लावला. गडाच्या कड्यावर उभे राहून जेव्हा मी खोल दरीकडे पाहत होतो, तेव्हा माणसाचे अस्तित्व निसर्गाच्या आणि इतिहासाच्या तुलनेत किती लहान आहे, याची जाणीव झाली. इथल्या मातीला शिवछत्रपतींच्या आणि मावळ्यांच्या पावलांचा स्पर्श झाला आहे, या एकाच विचाराने अंगावर रोमांच उभे राहिले.

गड संवर्धन: काळाची गरज आणि माझा सल्ला:

आज आपण जेव्हा गडावर फिरतो, तेव्हा गडाचे सौंदर्य पाहून मन हरखून जाते; पण काही गोष्टी पाहून मन तितकेच कष्टी देखील होते. आपल्या या ऐतिहासिक वारशाचे जतन करण्यासाठी माझी प्रत्येक दुर्गप्रेमीला

कळकळीची विनंती आहे:
प्लास्टिकमुक्त गड: गडावर प्लास्टिकच्या बाटल्या, वेफर्सची पाकिटे किंवा इतर कचरा टाकून हे पवित्र ठिकाण अशुद्ध करू नका. आपण जो कचरा नेऊ, तो परत खाली आणून कचरापेटीतच टाकूया.
इतिहासाचा आदर करा: गडाच्या दगडी भिंतींवर, बुरुजांवर नावे कोरून येथील वास्तू विद्रूप करू नका. आपल्या नावापेक्षा शिवरायांचे नाव तिथे जास्त शोभून दिसते, हे कायम लक्षात ठेवा.
संवर्धनाला हातभार: जमेल तसे स्थानिक संस्थांच्या 'गड संवर्धन' मोहिमांमध्ये सहभागी व्हा किंवा निदान गडावर जाताना शांतता राखून तिथले पावित्र्य जपा.

पर्यटकांना मोलाचा सल्ला:

जर तुम्ही अजिंक्यतारा किल्ल्याला भेट देणार असाल, तर या काही गोष्टी नक्की लक्षात ठेवा:
१. चालण्याचा आनंद घ्या: जरी गडावर जाण्यासाठी उत्तम रस्ता असला, तरी किमान एकदा तरी 'पायऱ्यांच्या वाटेने' किंवा चालत गडावर जाण्याचा थरार नक्की अनुभवा.
२. वेळेचे नियोजन: गडावरून सूर्योदय किंवा सूर्यास्त पाहण्याचा अनुभव अप्रतिम असतो. सकाळी लवकर किंवा संध्याकाळी ४ नंतर गडावर जाणे अधिक सोयीचे ठरेल.

३. पाणी आणि प्रथमोपचार: स्वतःसोबत पिण्याचे पाणी आणि प्रथमोपचार साहित्य नक्की ठेवा.

श्री राज निंबाळकर यांचे यापूर्वी प्रकाशित पुस्तक.

कव्हरवर क्लिक करताच उघडेल.

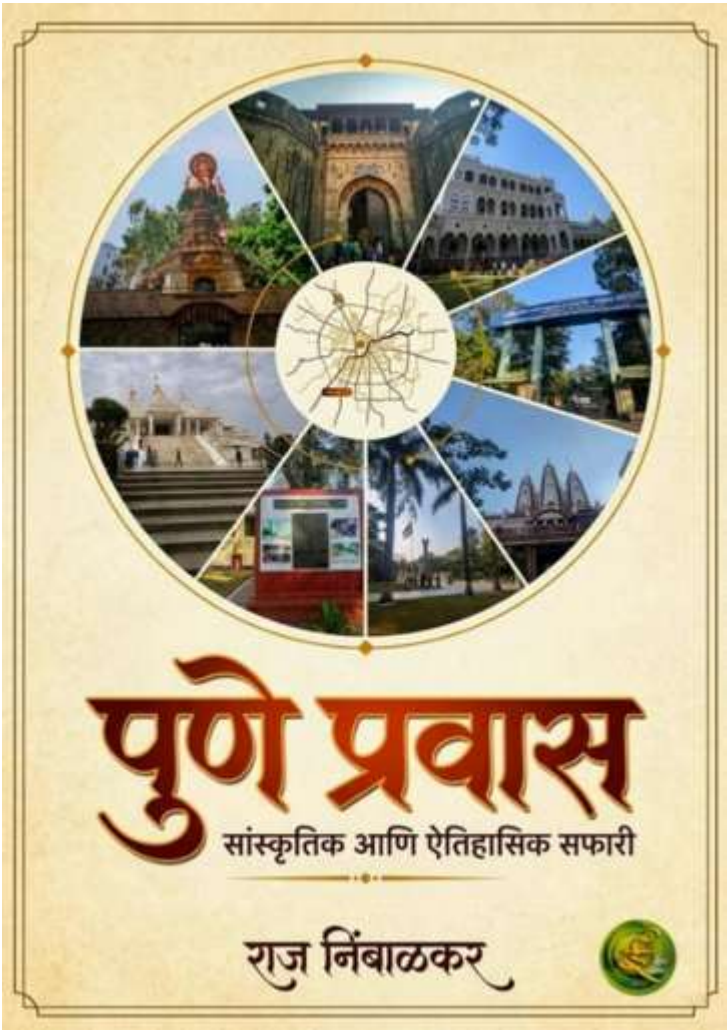

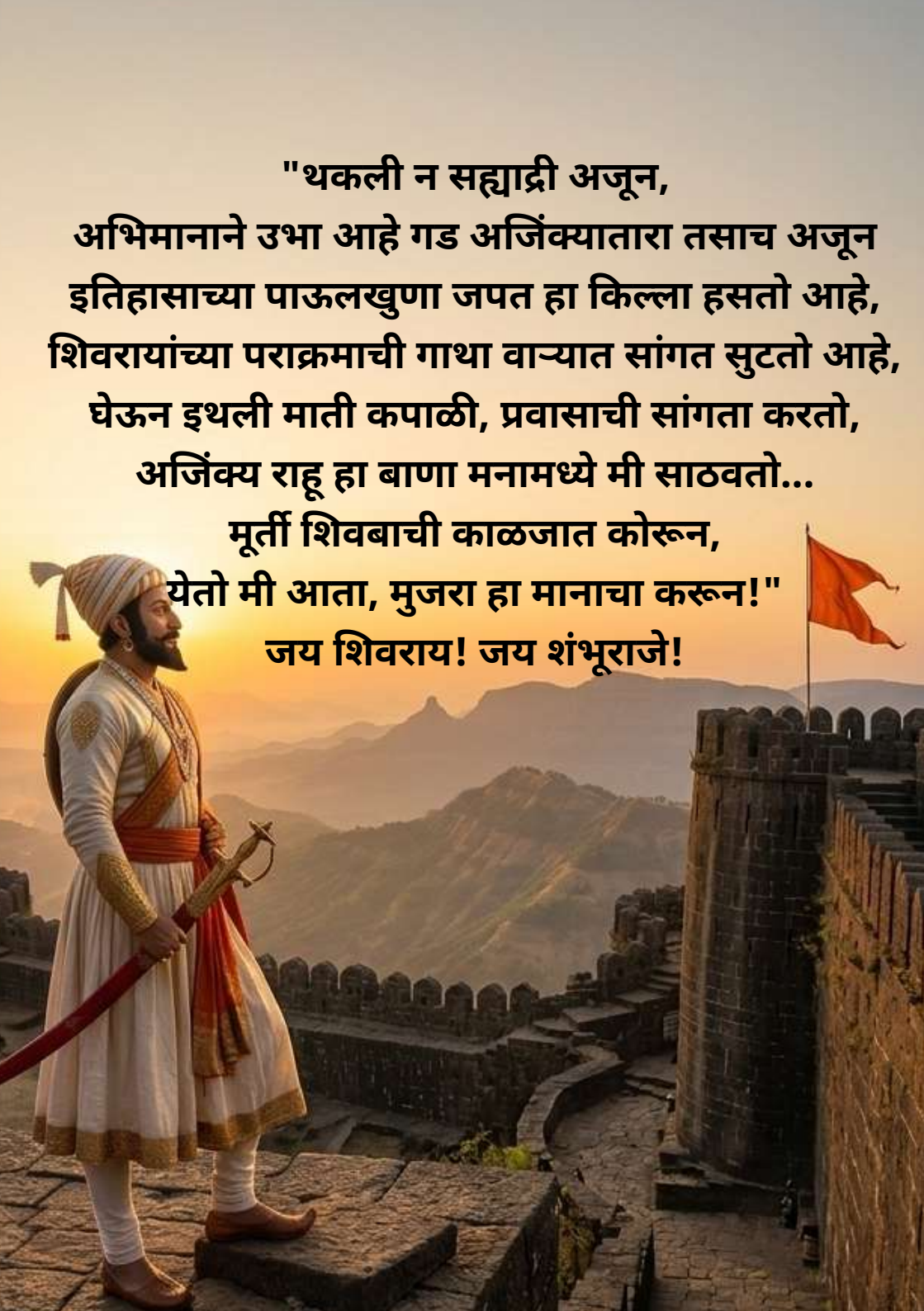
"थकली न सह्याद्री अजून,
अभिमानाने उभा आहे गड अजिंक्यातारा तसाच अजून
इतिहासाच्या पाऊलखुणा जपत हा किल्ला हसतो आहे,
शिवरायांच्या पराक्रमाची गाथा वाऱ्यात सांगत सुटतो आहे,
घेऊन इथली माती कपाळी, प्रवासाची सांगता करतो,
अजिंक्य राहू हा बाणा मनामध्ये मी साठवतो...
मूर्ती शिवबाची काळजात कोरून,
येतो मी आता, मुजरा हा मानाचा करून!"
जय शिवराय! जय शंभूराजे!